

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

FRANZ KAFKA'DA YABANCILAŞMA PROBLEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Nuri ÇİÇEK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK

Ankara-2012

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

FRANZ KAFKA'DA YABANCILAŞMA PROBLEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Nuri ÇİÇEK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK

Ankara-2012

ONAY

Nuri ÇİÇEK tarafından hazırlanan “*Franz Kafka’da Yabancılaşma Problemi*” başlıkla bu çalışma 20.11.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Felsefe Anabilim* dalında *Yüksek Lisans Tezi* olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK

(Başkan)

Prof. Dr. Nurten GÖKALP

Prof. Dr. Emel KOÇ

ÖNSÖZ

Yabancılaşma problemi birbirinden farklı alanların araştırma konuları arasına girmiştir. Bu çalışmanın konusu olan yabancılaşma edebiyat-felsefe ilişkisi göz önüne alınarak Franz Kafka'nın eserlerinde kavramın günümüzde aldığı biçimleri incelemektir. Bu doğrultuda yabancılaşma kavramının felsefi temeli göz önüne alınarak, edebi metinlerin içinde felsefi problemlerin işlenişi ele alınacaktır.

Felsefe problemlerine edebi metinlerin gözüyle bakmak, felsefi araştırmalara zenginlik ve derinlik katacaktır. Edebi metinler aracılığıyla felsefe problemleri geniş bir sahada ele alınabilecek ve farklı bakış açılarının oluşması sağlanacaktır. Problemlere farklı bakış açılarıyla bakabilmek felsefi düşüncenin zenginleşmesine katkı sağlayacaktır. Bu düşünceden hareketle Franz Kafka'nın eserlerinde yabancılaşma probleminin ele alınılışı edebiyat-felsefe ilişkisinin örneği olarak incelenmiştir.

Franz Kafka'da yabancılaşma problemi adını verdiğimiz bu çalışmamız 'Giriş' ve 'Sonuç' kısımları hariç iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yabancılaşma probleminin dini boyutu ile felsefi zemininin oluşmasını sağlayan düşünürler incelenmiştir. İkinci bölümde de Franz Kafka'nın eserlerinde yabancılaşmanın ortaya çıkış şekilleri ve yabancılaşma biçimleri ele alınmıştır.

Son olarak; tezimin belirlenmesinden tamamlanmasına kadar her süreçte yardım ve ilgilerini benden esirgemeyen danışmanım, kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK'a teşekkürü bir borç bilirim.

Nuri ÇİÇEK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YABANCILAŞMA PROBLEMİNİN DİNİ VE FELSEFİ BOYUTU

1.1. DİN VE YABANCILAŞMA.....	9
1.2. FELSEFE VE YABANCILAŞMA.....	12
1.2.1. Plotinos.....	12
1.2.2. Jean Jacques Rousseau.....	13
1.2.3. Georg Wilhelm Friedrich Hegel.....	13
1.2.4. Ludwig Feuerbach.....	15
1.2.5. Karl Marx.....	17
1.2.6. Friedrich Nietzsche.....	20
1.2.7. Varoluşçu Felsefe.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

FRANZ KAFKA'DA YABANCILAŞMA

2.1. FRANZ KAFKA'DA YABANCILAŞMA.....	25
2.2. YABANCILŞMANIN ORTAYA ÇIKTIĞI YERLER.....	28
2.2.1. Aile.....	28
2.2.2. İş.....	34
2.2.3. Devlet ve Bürokrasi.....	37
2.2.4. Hukuk ve Yasa.....	40
2.3. YABANCILAŞMA BİÇİMLERİ.....	46
2.3.1. Kendine Yabancılaşma.....	46
2.3.2. Dünyaya Yabancılaşma.....	49

2.4. YABANCILAŞAN DÜNYA VE FRANZ KAFKA.....	51
SONUÇ.....	53
KAYNAKÇA.....	58
ÖZET.....	62
ABSTRACT.....	63

GİRİŞ

Yabancılaşma kavramı felsefeden, psikolojiye, sosyolojiye ve ekonomiye kadar geniş bir alanda düşünürlerin ilgi alanları açısından tanımladıkları çok yönlü bir kavramdır. Bu kavram çağımızda gündelik dilde de kullanılmaktadır. Toplum, kültür, dil, din, siyaset, ahlak ve daha pek çok alanda yabancılaşmadan bahsedilmektedir. Ancak çoğu kez pek ne olup bittiği anlaşılmadan kaçıp kurtulmak istenen bir durumu da ifade etmektedir. Ayrıca toplumsal örgütlenme biçimleriyle etkisi genişleyen, bu etkisini de bireyin yaşantısında yoğun olarak hissettiren bir durumdur.

Yabancılaşma, bir yönüyle insanın yeryüzündeki tarihi kadar eski bir sorun olarak ele alınırken, diğer taraftan da modern sorunlardan biri hatta birçok sorunun kaynağı kabul edilmektedir.¹ Yabancılaşma 'özgün anlamı içinde, bir şeyi ya da kimseyi başka bir şeyden ya da kimseden uzaklaştıran, başka bir şeye ya da kimseye yabancı hale getiren eylem ya da gelişme'² olarak tanımlanır. 'Yabancılaşmanın Latince orijini *alienatio*'dur. Bu isim, anlamını *alienare* (bir şeyi başkasının kılmak, almak, çıkarmak) fiilinden almıştır. *Alienare* başkasına ait olmak ve başkası ile ilgili olmak anlamında *alienus*'tan türemiştir. Nihayet *alienus* ise sıfat olarak 'başka', isim durumunda ise 'başkası' anlamına gelen *alius*'tan türemiştir.³

'Latince *alienatio* kavramının, toplumun günlük yaşamının en az üç değişik alanında ve çok çeşitli anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin bunlar: 1. Hukuk alanında, *translatio-venditio* karşılığı olarak, devretme, elden çıkarma, zilliyet-mülkiyet hakkını başkasına verme anlamında; 2. Toplumbilim alanında, *disiunctio-aversatio* karşılığı olarak, ayrılmak, diğer insanlardan, yurdundan, tanrılardan ayrı düşmek, kopmak anlamında; 3. Tıp-Psikoloji alanında, *demetia-insania* karşılığı olarak, çılgınlık, tinsel şaşkınlık, gibi bir tür bunama ya da psişik bozukluklar demeti, ruh hastalığı karşılığı

1 Muhammet Ertoý, **Yabancılaşma Kader Mi? Tercih Mi?**, Ankara, Lotus Yayınevi, 2007, s. 16.

2 Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, 5. baskı, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2000, s. 1099.

3 Ertoý, **a.g.e.**, s. 18.

olarak kullanılmıştır.⁴ Bugün düşünürlerin ele aldığı yabancılaşma kavramının kökleri Latince kullanımına dayanmaktadır.

‘Yabancılaşma kavramının felsefi serüveni G.W.F. Hegel (1770-1831) ile başladı.* Kavram Hegel’le başlayan şaşırtıcı serüveninden önce Ortaçağ hekimleri ve papazları tarafından ‘cin çarpmış’, ‘artık insan değil’, ‘başka bir şey’, ‘delirmiş’ anlamında kullanıldı.’⁵

Felsefi serüveninden önce akıl hastalıklarını tanımlamada kullanılan yabancılaşma kavramı felsefi serüveniyle birlikte günümüz disiplinlerin de inceleme konusu yapılan önemli bir kavram haline gelmiştir. Bu disiplinler içerisinde edebiyat da konunun geniş kitleler açısından tanınması ve sorun olarak incelenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Eserlerinde yabancılaşma temasını yansıtan yazarlar sorunun çözümüne yönelik çalışmalara da ışık tutmuşlardır. Yabancılaşmanın modern toplum içindeki yapısı, birey üzerindeki baskıcı etkisi ve birey ile toplum hayatında yol açtığı sorunların göz önüne serilmesinde kuşkusuz bu yazarların etkisi büyük olmuştur.

Problemler felsefi bir tarzda ele alınabileceği gibi edebi bir tarzda da ele alınabilir. ‘Bir eserin felsefi olabilmesi için, refleksif, yani geriye dönüşümcü olması, mantıksal ve tutarlı önermelerden oluşması, var olan karşısında bir tavır alışını dile getirmesi, eleştirel ve genel yani, evrensel olması; bütünü kapsamaması, anlatımı duygulu kılan öğelerden bağımsız olması gerekir.’⁶ Felsefi eser felsefi problemlere yönelik bilgiler veren, bu problemleri derinliğine inceleyerek mantıksal akıl yürütmeler çerçevesinde temellendirmeler yapan eserdir. İnsan varoluşu çerçevesinde karşımıza çıkan kaygı, sıkıntı, korku, öfke, umutsuzluk, özgürlük, sevinç, aşk benzeri duygular

⁴ Serol Teber, **İnsanın Hiçleşme Serüvenine Giriş**, İstanbul, Papirüs Yayınevi, 2001, s. 140.

* G.W.F. Hegel yabancılaşma kavramını ve bu kavramla ne kast ettiğini 1807 yılında yayınladığı “Tin’in Fenomenolojisi” adlı eserinde açıklamıştır. G.W.F. Hegel’in sözü edilen eserinde kendine yabancılaşan Tin düşüncesiyle yabancılaşma kavramı felsefi olarak ilk kez ele alınmıştır. Hegel’e göre Tin kendini bilmek ister ve kendini arar. Bu aramak ve bilmek faaliyeti Tin’in kendini dışı vurmasıyla gerçekleşir. Tin’in kendinden ayrılması, kendinden başka bir şey olmasıdır. Bu süreç Tin’in kendi kendine yabancılaşmasıdır. Tin kendini bilerek ve tanıyarak bu yabancılaşmadan kurtulabilir.

⁵ Tuncar Tuğcu, **Yabancılaşma Problemi**, Ankara, Alesta Yayınevi, 2002, s. 11.

⁶ Ülker Öktem, “Felsefe-Edebiyat Etkileşimi: Felsefi Roman”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, cilt 50, sayı 1, 2010, s. 5.

felsefi bir eserin teorik ve soyut anlatımıyla anlaşılabilir. Felsefenin teorik ve soyut anlatımı edebiyat aracılığıyla pratik ve somut bir hale bürünebilir. Bu yolla da anlatılması zor olan bazı durumlar anlaşılabilir bir hale gelebilir. Anlatım aracı olarak edebiyatı kullanmak felsefi bir problemin evrenselliğinden uzak kalabilir, ancak bu uzaklık tamamıyla felsefenin dışında kalmak anlamına gelmemelidir.

Tek bir tarzda felsefe yapmaya çalışmak felsefi sorgulamaya ve felsefi düşünceye vurulan bir darbedir. Felsefe teorik olabileceği gibi edebi bir eserde de kendini açığa vurabilir. Bu yolla da felsefi saha da bir genişlik sağlanabilir. Bu sayede edebiyat insani etkinliğin felsefeyle tam açıklanamayacağı bazı durumlarda, insanı anlamının bir aracı olarak felsefeye ışık tutabilir. 'Edebiyat, yoğun duyguların somut bir anlatım aracı olarak, felsefeye hizmet etmekte; felsefenin soyut ve kuru kavramsal diliyle anlatılamayan bazı duygulanımlara tercüman olmaktadır.'⁷ Bu görüşlere örnek olabilecek önemli bir yazar da Franz Kafka (1883-1924)'dır.

Franz Kafka'da kendi sorularını ve sorunlarını dile getirdiği eserleriyle XX. Yüzyıl insanının içinde bulunduğu durumu en iyi şekilde tasvir eden yazarlardandır. Bu yönüyle felsefi bir eser vermemiş olmasına rağmen zamanının sorunlarının eserlerindeki anlatımı ve benzer sorunların halen geçerliliğini koruduğu günümüze verdiği mesajlar dikkate alındığında felsefenin dışında kaldığı da söylenemez. Franz Kafka'nın eserleri modern insanın korku ve kaygılarını, yalnızlığını ve kendine yabancılaşmışlığını benzersiz bir biçimde dile getirir. Bu yönüyle modern insanın içinde bulunduğu durumu anlamamızda yol gösterici bir rol oynamaktadır.

Yabancılaşma probleminin günümüz insanındaki etkisinin en yoğun biçimde anlatımını Franz Kafka'nın eserlerinde bulmaktayız. Roman ve öykülerinde okur daha ilk cümleden kendisini bulduğu dünyadan çıkamaz hale gelir. Okur roman ve öykünün içinde ilerledikçe metnin içindeki kişinin algı dünyasına hapsolür. Okura hissettirdiği etki romanın dünyasında kalmaz,

⁷ Öktem, **a.g.m.**, s. 16.

okurun kendi dünyasına da etki eder. Bu yüzden Franz Kafka'nın eserleri (hatta tamamlanmamış olanları bile) birçok araştırma konusu olmuştur.

Bu çalışma Franz Kafka'nın eserlerinde modern çağın hastalığı olarak nitelendirdiğimiz yabancılaşmanın izini sürecektir. Franz Kafka'nın eserlerinin incelemesine geçmeden eserleri ile hayatındaki paralelliğin göz önüne alarak kısaca hayatı üzerinde durulacaktır. İlerleyen bölümde yabancılaşma probleminin farklı görünümüne değinilecek ve sonrasında ise çalışmanın esasını teşkil eden Franz Kafka inceleme konusu yapılacaktır.

Franz Kafka'nın Hayatı ve Eserleri

I. Hayatı

"Franz Kafka 3 Temmuz 1883'te, ticaretle uğraşan Hermann Kafka (1852-1931)'yla, kızlık soyadı Löwy olan Julie (1856-1934)'nin en büyük çocukları olarak yaşama gözlerini açar. Ailenin öbür çocukları doğumdan kısa bir süre sonra ölen Georg (1885-1887) ve Heinrich (1887-1888) ile Auschwitz toplama kampında katledilen Elli (1889), Vali (1890) ve Ottla (1892)'dir.

Franz Kafka 1889'da Flesichmark'ta (Et Pazarı) Alman-Erkek İlkokuluna gider. 1893'te de Altstadt-Alman Lisesi'ne girer. Lisenin ilk yıllarında yazmaya başlar. 1901'de Prag Alman Üniversitesine girer. Burada kimya ve hukuk derslerine devam eder, arada sanat tarihi derslerini izler. Münih'e Germanistik eğitimi için gider ancak tekrar Prag'a dönerek hukuk eğitimini tamamlar. 1906'da Hukuk Doktorasını tamamlar ve 1907 Eylül'üne kadar sürecektir stajına başlar.

1902'de dostlukları ölümüne dek sürecektir Max Brod (1884-1968)'la, yine bu yıllarda yakın arkadaş çevresini oluşturan Oskar Baum (1883-1941) ve Felix Weltsch (1884-1964)'le tanışır. 1908 yılında 1922 yılında emekli oluncaya dek çalışacağı Prag İşçi Kaza Sigorta kurumunda çalışmaya başlar. 1912 yılında Felice Bauer (1887-1960)'le tanışır ve mektuplaşmaya başlar."⁸ Felice Bauer'le iki nişanlılık dönemini kapsayan ilişkileri büyük ölçüde

⁸ Franz Kafka, **Bütün Öyküler**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2009, s. 577-579.

mektuplar aracılığıyla devam etti ve Ağustos 1917'de Franz Kafka'nın tüberkülozla ilgili olduğu anlaşılan bir kanama geçirmesinin ardından sona erdi.⁹ Bu hastalık nedeniyle ilerleyen yıllarca birçok kez sanatoryuma yatmak zorunda kaldı.

1919 yılında evlenme girişiminin başarısızlıkla sonuçlandığı Julie Wohryzek (1891-1944)'le tanışır. Yine aynı yıl Franz Kafka'nın eserlerini Çekçe'ye çevirmek isteyen Milena Jesenká (1896-1944) ile tanışır ve 1921 yılına dek mektuplaşırlar. 1923 yılında çocukluğundan beri yaşadığı Prag'tan ayrılır ve Dora Dymant (1895-1952)'la beraber Berlin'e yerleşir. İlerleyen yıllarda hastalığı giderek kötüleşir ve 3 Haziran 1924'te Viyana yakınlarındaki Kierling sanatoryumunda hayata gözlerini yumar.

II. Eserleri

Hikâyeler

Ateşçi (1913): Franz Kafka'nın Kayıp (Amerika) olarak bilinen romanının ilk bölümüdür. Franz Kafka'nın ölümünden önce yayınlanmıştır. Hikâye evdeki hizmetçi kızla yasak bir ilişki yaşayan kahramanın ailesi tarafından Amerika'ya yollanmasını içerir. Eser kahramanın Amerika'ya gidiş sürecindeki gemi yolculuğunu konu edinir. Eserin kahramanı bu yeni duruma adapte olmaya çalışır.

Bir Köy Hekimi (1919): Eser bir gece ağır bir hastayı iyileştirmesi için çağrılan bir hekimi konu edinir. Eser hekimin hastanın yanına giderek geride bıraktığı ve zor durumda olan hizmetçisini düşünmesinin iç muhasebesini konu edinir.

Bir Savaşın Tasviri (1904-1905) : Franz Kafka'nın ölümünden sonra yayınlanan eserlerindendir. Esere ismini veren Bir Savaşın tasviri adlı hikâye üç bölümden oluşur. Franz Kafka'nın yaşadığı şehir olan Prag'da geçen hikâyeler, Prag'ın ayrıntılı tasvirini sunar. Hikâyede anlatıcı ve karşılaştığı bir kişinin gezintileri ve ikili arasındaki konuşmaları içerir. Eser

⁹ Ritchie Robertson, **Kafka**, çev. Elif Böke, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2007, s. 10.

Franz Kafka'nın ölümünden sonra derlenip yayınlandığı için içerisinde Franz Kafka'nın önemli hikâyelerine de rastlanmaktadır. Bunlar arasında Avcı Gracchus, Çiftlik Kapısına Vuruş, Blumfeld Yaşlıca Bir Bekâr örnek verilebilir. Avcı Gracchus'ta bir türlü huzur bulamaya bir ölü anlatılmıştır. Çiftlik Kapısına Vuruş hikâyesinde izin alınmadan gerçekleşen bir durum ve cezalandırma söz konusudur. Blumfeld, Yaşlıca Bir Bekâr adlı hikâyede ise yaşlı bir bekârın özel ve mesleki hayatında karşılaştığı zorluklar konu edinilmiştir.

Cezalılar Kolonisi (1919): Franz Kafka'nın 1914 yılında yazdığı 1919 yılında yayınlanan eseridir. Eserde iş seyahatindeki birinin ceza kolonisindeki şahit olduğu olaylar anlatılır. Eserde ceza için tasarlanan makine ve makineyi kullanan subayın makineye olan bağlılığı ve güveni ele alınır. Eser makineleşme ve suç kavramları üzerine önemli ipuçları vermektedir. Franz Kafka'nın yasayı eleştirdiği eserleri arasındadır.

Değişim (1915): Franz Kafka'nın ölmeden yayınladığı eserlerindendir. Franz Kafka'nın en çok okunan ve bilinen hikâyesidir. Eser bir sabah uyandığında kendini yatağında böceğe dönüşmüş olarak bulan bir bireyi konu edinir. Eser aile ilişkilerini, iş yaşamının bireyi üzerindeki baskılarını ve bireyin düzenin elinde nasıl dönüştüğünü konu edinir.

Kanun Önünde (1915): 1915 yılında yayınlanan bu eser Dava romanının da bir bölümüdür. Eser taşralı bir adamın, kanun kapısında geçmek için verdiği nafile çabayı konu edinir. Bu hikâyede Franz Kafka'nın yasayı sorguladığı ve eleştirdiği önemli hikâyelerindendir.

Taşrada Düşün Hazırlıkları (1907-1908): Bu eserde Franz Kafka'nın ölümünden sonra yayınlanmıştır. Eserde kahramanın taşrada yaşayan geline gidişi konu edilmektedir. Bu eserde de çevrenin ayrıntılı tasviri ön plandadır.

Yargı (1912): Franz Kafka bu eserini 1912 yılında 22 Eylül'ü 23 Eylül'e bağlayan gece sadece sekiz saatte yazmıştır. Hikâye genç bir tüccarın

babasıyla olan ilişkisini konu edinir. Eser ailenin kişi üzerindeki denetimini ve kişiyi ezen yönünü yargılamaktadır.

Romanlar

Amerika (1927): Franz Kafka'nın ölümünden sonra yayınlanmıştır. Eserin ilk bölümü Franz Kafka'nın ölümünden önce Ateşçi olarak yayınlanmıştır. Eser ailesi tarafından işlediği basit bir suç yüzünden Amerika'ya yollanan bir gencin yeni duruma adapte olma sürecini anlatmaktadır. Franz Kafka bu eserinde kapitalizmin insanları nasıl ezdiğini anlatmıştır.

Dava (1925): Franz Kafka'nın ölümünden sonra yayınlanmıştır. Dava adlı romanında Franz Kafka bir sabah ansızın tutuklanan bir banka görevlisi üzerinde yasa ve hukuk sisteminin eleştirisini yapmaktadır.

Şato (1926): Franz Kafka'nın ölümünden sonra yayınlanmıştır. Franz Kafka bu eserinde Şato'ya kadastrocu olarak atanan birinin Şato'ya ulaşma çabasını anlatır. Eser bürokratik örgütlenmenin kişi üzerinde kurduğu baskıyı en ince ayrıntısına kadar işler.

Günlük ve Defterler

Günlükler (1910 – 1923): Franz Kafka'nın 1910 yılından 1923 yılına kadar tuttuğu günlüklerin olduğu eseridir. Eserde Franz Kafka'nın yazma serüvenini, aile ilişkilerini ve sevgililerine duyduğu aşkı bulmaktayız. Eser Franz Kafka'yı tanıma açısından yol gösterici eserler arasındadır.

Mavi Oktav Defterleri: Franz Kafka'nın el yazısıyla not ettiği fragmanları içeren edebi, felsefi parçaların olduğu eseridir.

Mektuplar

Ailesine ve Arkadaşlarına Mektuplar: Franz Kafka'nın ailesi ve arkadaşlarına yazmış olduğu mektupları içerir. Franz Kafka'nın ölümünden sonra yayınlanmıştır.

Babama Mektup (1919): Franz Kafka 1919 yılında Julie Worhyzek adında bir kızla nişanlandı. Babası Hermann Kafka bu nişana karşı çıktı. Babama Mektup, Franz Kafka'nın babasına yaşanan olaylar üzerine yanıtını içeren bir mektuptur. Bu eser Franz Kafka'nın babasının üzerinde kurduğu baskıyı, otoriter tavırlarını sorgulayan bir eserdir. Bu mektuplarda baba figürü otoritenin yansıması olarak resmedilir. Franz Kafka bu mektubu babasına annesinin istediği üzere vermemiştir. Mektup Franz Kafka'nın ölümünden sonra yayınlanmıştır.

Felice'ye Mektuplar: Franz Kafka'nın iki kez nişanlandığı fakat evlenemediği Felice Bauer'le olan mektuplarını içeren eseridir.

Milena'ya Mektuplar: Franz Kafka'nın bir dost meclisinde tanıştığı ve eserlerini Çekçe'ye çevirmesini istediği Milena Jesenska ile aralarında geçen mektuplaşmaları içeren eseridir.

Ottla'ya Mektuplar: Franz Kafka'nın kızkardeşi Ottla ile mektuplarını içeren eseridir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YABANCILAŞMA PROBLEMİNİN DİNİ VE FELSEFİ BOYUTU

Asıl çalışmamıza gelmeden önce; yabancılaşma problemini dini ve felsefi düşünceden hareketle açıklamaya çalışacağız. Bu yolla başlamamızın temel sebebi problemin ilk izlerinin dini düşüncede yer almasıdır. Probleme ilişkin en temel ve modern görüşler ise felsefi düşünceden pay almıştır. Problemin farklı görünümünün temelinde dini ve felsefi altyapısı vardır. Bu noktada edebi eserlerde felsefi düşüncüyü problem boyutuyla ele alırken ilk önceliğimiz problemin kökenlerini açıklamaktır. Devamında ise problemin edebi eserde ele alınması ve problemin somut yansımaları Franz Kafka'dan hareketle açıklanmıştır.

1.1. DİN VE YABANCILAŞMA

'İnsan var olduğu günden beri hep 'bilinmeyen'le karşı karşıyadır ve 'bilinmeyen' onu hep korkutmuştur, ürkütmüştür. Bilinmeyeni bilinir hale getirmeye çalışarak korkuyu kaldırmayı amaçlayan ilk dinlerden bu yana insan bilemediklerine dair bir takım inançlar geliştirme ihtiyacı içinde olmuştur.¹⁰ Bu ihtiyaç çerçevesinde insan inanç temelli sistemler yoluyla bilinmeyeni bilinir kılmaya çalışmıştır. İnsan inanç vasıtasıyla ve dinler yoluyla kendi varlığını, evreni, yaşamı ve ölümü anlamlandırma çabasına girişmiştir. Kendi benliğini, kendi dışında varlıklarla anlama çabası ve dünyayı anlamlandırma girişimi yabancılaşma sürecini de beraberinde getirmiştir. İnsanın kendisini, evreni, yaşamı ve ölümü doğaüstü güçlere dayandırarak bilinmeyeni bilme gayreti içinde olması yabancılaşmanın insan var olduğu günden bu yana karşısında bir sorun olarak durmasına neden olmuştur. Bu noktada dinler insanın hem kendini, evreni, yaşamı ve ölümü anlamak hem de bilinmeyen karşısında yaşanan yabancılaşmanın aşılmasını sağlayarak insanlara yol gösterici olmuşlardır.

¹⁰ Sibel Kiraz, "Yabancılaşma Sorunu ve Hegel", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2011, s. 51.

Dinler açısından bakıldığında geçici olan bu dünyada insan, dinden uzaklaşmayla yabancılaşmadan kurtulamayacaktır. Bu yüzden insanın dinlerin rehberliğine ihtiyacı vardır. Batı düşünce sisteminde yabancılaşma fikrinin ilk kez ortaya atılması, Eski Ahit'teki putperestlik kurumu çerçevesinde olmuştur.¹¹ "İnsan, enerjisini, sanatsal yeteneklerini bir put yapmak için harcar; sonra da kendi insanca çabasının sonucundan başka bir şey olmayan bu puta tapar. İnsanın yaşam güçleri bir 'nesne'ye aktarılmıştır; bu nesne, artık bir put olduğundan, insanın kendi yaratıcı çabalarının sonunda ortaya çıkmış bir şey değil de sanki ondan kopuk, onun üstünde, ona karşı olan, insanın tapıp boyun eğdiği bir şey olarak algılanır."¹² Burada insan kendi ürünü olan bir nesnenin karşısında aciz duruma düşmektedir. Yani insan nesne karşısında nesne konumuna düşmüştür. Ve böylelikle insan kendi yaratılarının esiri olmuştur.

Semavi dinler açısından yabancılaşma problemi Hristiyanlık dinini 'ilk günah' düşüncesinde de karşımıza çıkmaktadır. İlk günahla beraber insan Tanrı'ya yabancılaşmıştır. Günahla beraber insan sadece Tanrı'ya değil kendi özbenliğine de yabancılaşmıştır. Çünkü 'günah yabancılaştırır.'¹³ İnsan yaratıldığı kutsal Tanrı katında yaşarken, Tanrı buyruğunu çiğnediği için günahkâr olmuştur.¹⁴ Böylelikle kutsal olana karşı gelmiş ve kutsal olanın yabancı konumuna düşmüştür. Kutsalın karşısına düşen ondan uzaklaşan insan bu günahın paylaşıcısıdır. Bütün insanlık bu günahın sorumluluğunu paylaşır. İnsan doğar doğmaz bu suçun ortağıdır. Bundan kurtulmanın yolu ise Hristiyanlık dininin ve özelde de kilisenin koruması altına girmektir. İnsan ancak bu yolla: Tanrı'nın yeryüzünde temsilcisi konumunda olan kilisenin koruması altına girerek yeniden uzaklaştığı 'kutsal'a kavuşacaktır. Dolayısıyla yabancılaşmadan kurtulacaktır.

¹¹ Erich Fromm, **Marx'ın İnsan Anlayışı**, çev. Kaan H. Ökten, İstanbul, Arıtan Yayınevi, 1995, s. 106.

¹² Erich Fromm, **Sağlıklı Toplum**, 4. baskı, çev. Yurdanur Salman – Zeynep Tanrısever, İstanbul, Payel Yayınevi, 2006, s. 117.

¹³ Tuğcu, **a.g.e.**, s. 85.

¹⁴ Tuğcu, **a.g.e.**, s. 85.

Yabancılaşma probleminin İslam dininde Hristiyanlık benzeri bir seyir izlemediğini görmekteyiz. Çünkü İslam dinin de kutsal olana karşı gelmeyle kutsaldan uzaklaşma ve insanlığın ortak kaderi olan ilk günah düşüncesi yoktur. Ancak İslam dininin temelinde yer alan 'tevhit' inancının zedelenmesi noktasında yaratıcıyla olan bağın zarar görmesi neticesinde yabancılaşma ortaya çıkabilir. Ayrıca 'dünyaya aşırı bağlılığın' zararlı olabileceği ve inananların her konuda 'bir bütün' oluşturmaları gerektiği benzeri uyarılar yapılarak İslam dininde alınması gereken tedbirlerin altı çizilmiştir. Burada kastedilen bütün olma insanların bir beden gibi olmalarıdır. Nasıl ki bedenin bir uzvu rahatsızlandığında diğer uzuvlarda bu rahatsızlığın acısını hissederse, insanların da bir binanın yapı taşları gibi binanın tamamını oluşturup birbirlerine destek olmaları gerektiği söylenmiştir.

İslam dini insanın kendisini bilmesini ve özüne yabancılaşmamasını ister. Bu yolda da insana rehberlik eder. Bu durum Kuran-ı Kerim'de İnsan Sure'sinde şöyle dile getirilir: *'İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti. Şüphesiz biz insanı, karışım halindeki az bir sudan (meniden) yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu iştir ve görünür kıldık. Şüphesiz biz onu (ömür boyu yürüyeceği) yola koyduk. O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kat eder.'*¹⁵ İnsanın yaratılışını bilmemesi, özünü inkâr etmesi onu yaratıcıya yabancılaştıracaktır. Yaratılışının farkına varan insanın, ölmek cezası değil; Yaratıcıya kavuşması, vuslatın sona ermesidir.

Üç dinin yabancılaşma konusunda birleştiği nokta insanlığı Cennet'teki yaşamına götürmektir. İnsanı iyi, mutlu ve huzurlu olduğu Cennet hayatına kavuşturmak dinlerin ortak paydasıdır. Kötü olandan iyi olana tekrar kavuşma süreci yabancılaşmanın tarihidir. İnsanlığın Cennet hayatına kavuşuncaya dek geçen süre yabancılaşma süreci olarak ifade edilir ve insanlık tarihi dinler yoluyla bu yabancılaşmadan kurtulmanın tarihidir.

¹⁵ Halil Altuntaş, Muzaffer Tekin, **Kuran-ı Kerim Meâli**, 6. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 577.

1.2. FELSEFE VE YABANCILAŞMA

1.2.1 Plotinos

Yabancılaşma probleminin felsefe tarihinde aldığı seyir Plotinos (205-270) öğretisine kadar dayandırılır. Plotinos'a göre "yalnızca değişmeyen bir tek şey gerçekten var olabilir. Bundan dolayı bu değişmeyen gerçeklik maddi dünyadan farklı ve ayrı olmalıdır. Bu varlık ise, Plotinos'a göre Tanrı'dır."¹⁶ Tanrı'nın mutlaklığını belirtmek için Plotinos Tanrı'ya 'Bir' der. 'Bir' varolan her şeyi içeren ve her şeyin, nedeni olmayan İlk Neden'dir. İlk Neden olması dolayısıyla uzay ve zaman içerisinde yer almaz çünkü uzay ve zaman O'nunla başlar. 'Bir'in dışındaki her şey ondan taşarak var olmuştur. Var olan her şey gibi ruh ve madde de 'Bir' den taşar. Ruh maddeye göre 'Bir' e yakın olandır ve maddeyle kurduğu her ilişkide kendine yabancılaşacaktır. Maddeyle ilişkisi sürdükçe yabancılaşmayı yaşayacaktır. "Ancak burada yabancılaşma bir Var Olan için söz konusudur. Burada Var Olan, Ruh'tur; yabancılaşanda Ruh'tur. Ruh'un kendine yabancılaşması gerçekleşmeseydi evren var olmayacaktı. Çünkü gerçek olmayan bu yaşamın ve bu algılanabilir evrenin varolma nedeni bu ilişkidir; gerçek varlıkla Var Olmayan'ın ilişkisi. Bu ilişki süreci hem ruh'un hem de maddenin yazgısıdır; bu ilişkinin olmadığı durum düşünülemez. Ruh'un kendine yabancılaşması gerçekleşmeseydi bu eksik, değişen ve güvenilmez evren de olmazdı. 'Kendine yabancılaşma', uzay-zaman boyutlarında varolanın, var oluş dinamiğidir."¹⁷

Kendine yabancılaşma düşüncesi Plotinos sonrası düşünce tarihinde yabancılaşma kuramları içerisinde kendine yer bulmuştur. Ancak Plotinos'ta teolojik izler taşıyan 'kendine yabancılaşma' sonraki kuramlarda bireysel ve toplumsal boyutlarıyla incelenmiştir.

¹⁶ Cevizci, **a.g.e.**, s. 829.

¹⁷ Tuğcu, **a.g.e.**, s. 56.

1.2.2. Jean Jacques Rousseau

Yabancılaşma kavramının seyrinin Plotinos öğretisine kadar dayandırılmaktadır. “Ernst Fisher’e göre ise ‘yabancılaşma’ kavramını ilk kullanan Jean Jacques Rousseau (1712-1778) olmuştur.”¹⁸ J.J. Rousseau, Calvinici Cenevre Cumhuriyetinde gördüklerinden bir halkın milletvekilleriyle temsil edilince kendi toplu yaşayışına yabancılaştığı, halk olmaktan çıktığı sonucuna varmıştı.¹⁹ Bunun yanı sıra J.J. Rousseau insanların toplu yaşam öncesi durumdan toplu yaşama geçtikleri dönemle feragat ettikleri haklarını belli bir yetkeye devrederek, kendi özlerine yabancılaştığını ileri sürmüştü. İnsanlar toplu yaşam öncesi kendilerine itaat ederken, toplu yaşamla beraber kurallar çerçevesinde yaşamaya başlayarak, bu kurallar ve kuralların uygulayıcısı kurumların yabancılaştıracı etkisine maruz kalmışlardır.

J.J. Rousseau’ya göre toplumsallaşma süreci aynı zamanda insan için bir yabancılaşma sürecidir. Toplumsallaşmamış doğal insan kendini özgür, bağımsız hissetmekte ve gereksinimlerini özgür iradesi çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Bireyler gereksinimler çerçevesinde bir araya gelerek beraber hareket etmeye başlayarak yasaların ve kurumların baskısı altına girmişlerdir. Bu süreç beraberinde yabancılaşmayı getirecektir. J.J. Rousseau’ya göre insanlar toplum halinde yaşamadan önce özgür iradeleri çerçevesinde kendilerine itaat ederler. İnsanların bir arada yaşamaya başlamaları yabancılaşmalarına neden olmuştur. Bu noktada insanlık tarihinin geldiği nokta yani toplumsal yaşam yabancılaşmayı beraberinde getirmiştir.

1.2.3. Georg Wilhelm Friedrich Hegel

Yabancılaşma probleminin felsefi seyri Plotinos ve Rousseau’ya kadar geri götürülmektedir. Allan Megill’e göre de “Schiller (1759-1805), insan doğasının birliği kültürün ilerlemesiyle ortadan kaldırılmıştır düşüncesiyle

¹⁸ Ernst Fischer, **Sanatın Gerekliliği**, 6. baskı, çev. Cevat Çapan, Ankara, Verso Yayınları, 1990, s. 72.

¹⁹ Fischer, **a.g.e.**, s. 72.

modern yabancılaşma fikrini ilk kez dile getiren teorisyenlerden biridir.”²⁰ Ancak yabancılaşma konusunun felsefi seyri ve modern dönemde ciddi bir problem olarak ele alınması Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)’le başlamıştır. G.W.F. Hegel 1808’de yayınlanan ‘*Tinin Fenomenolojisi*’ adlı eserinde ‘yabancılaşma’ düşüncesini sisteminin merkez problemlerinden biri olarak ele almıştır. G.W.F. Hegel’e göre ‘insanlık tarihi aynı zamanda insanoğlunun yabancılaşmasının tarihidir.’²¹

G.W.F. Hegel’e göre, her kavramın kendine özgü bir antitezi vardır; her kavram, kendi olumsuzlanmasını kendi içinde taşır. Her soyut kavram tek yanlıdır ve bir ikinci kavrama götürür bizi. Ama bu ikinci kavram, onun karşıtıdır. Bu ilk iki kavram, yani tez ile antitez, bir üçüncü kavramla kaynaşır, daha üst bir düzeye çıkar. Bu üçüncü aşama yani sentez, tez ile antitezdeki gerçek yanları, daha zengin bir biçimde içinde taşır, ortaya koyar.²² Tez – Antitez – Sentez aşamaları hem düşüncenin hem de varlığın temel yasasıdır. Varolan her şeyin temelinde bu aşamalar vardır. Mutlak Varlık’ta aynı aşamalardan geçerek (kendini olumsuzlayarak) daha yüksek bilinç düzeyine ulaşır.

G.W.F. Hegel’de yabancılaşma, ‘kendinin bilincinde olan hürriyetin’ kendi kendine gerçeklik kazandırma yolundaki hareketinde ortaya çıkan bir kavram ve bir durumdur.²³ G.W.F. Hegel’de gerçekliğe giden bu yol diyalektik bir süreçtir. Diyalektik Hegel felsefesinin sürükleyici unsurudur ve Hegel’in felsefe sisteminin merkezinde yer alır. ‘Hegelci diyalektik, felsefi bir araştırma ya da açıklama *Yöntemi* değil; ama Varlığın *yapısının*, bu yapıya upuygun betimlenmesi ve de Varlığın gerçekleşmesinin ve kendini göstermesinin (ortaya koymasının) bir betimlemesidir.’²⁴ Varlık bu süreçte düşüncenin nesneleşmesi olarak karşımıza çıkar. G.W.F. Hegel’e göre, ‘diyalektik

²⁰ Allan Megill, *Aşırılığın Peygamberleri*, 2. baskı, çev. Tuncay Birkan, Ankara, Ayraç Kitapevi, 2008, s. 43.

²¹ Barlas Tolan, *Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1980, s. 145.

²² Selahattin Hilav, *Felsefe El Kitabı*, 2. baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010, s. 143 – 144.

²³ Güven Savaş Kızıltan, *Çağımızda Yabancılaşma Sorunu*, İstanbul, Metis Yayınları, 1986, s. 12.

²⁴ Alexandre Kojève, *Hegel Felsefesine Giriş*, 3. baskı, çev. Selahattin Hilav, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 276.

yalnızca bir akıl yürütme tarzı değildir; doğada ve tarihte kendini gösteren İde'nin Tin'in (Geist'in / Zihn'in) değişmesini ve gelişmesini dile getiren temel yasadır.²⁵ 'Diyalektik süreç boyunca Tin rasyonel ve özbilince sahip hale gelir.'²⁶

Diyalektik sürecin en önemli sorunu yabancılaşmadır. 'Yabancılaşma gerçekliğin en temel itici gücü olan diyalektiğin, diyalektik var oluş sürecinin sonucudur. Bu sürecin hedefi Tin'in kendini bilerek, tanıyarak yabancılaşmadan kurtulmasıdır. Diyalektik var oluşunsa hedefi din, sanat ve felsefeden Tanrı'nın kendini bularak yeniden özgürlüğüne kavuştuğu, yabancılaşmanın son bulduğu kendi kendisi ile yeniden bir ve aynı olduğu Mutlak Tin durumudur.'²⁷ G.W.F. Hegel'in sisteminde yabancılaşma, bireyin ekonomik, politik ve kültürel nesnelleşme süreçlerinde rasyonel katılımdan yoksun hale gelmesini ifade eder ve yabancılaşmanın aşılması da, bireyin doğası aracılığıyla öznelliğini yeniden kazanmasına bağlıdır.²⁸ 'İnsan kendisini kültürde, Devlette ve genel olarak insan emeğinde nesnelleştirerek, aynı zamanda kendisini de yabancılaştırır, kendisinden başka olur ve bu nesnelleşmede gene de üstesinden gelmeye çalışması gereken aşılabilir bir yozlaşmayı keşfeder. Bu varoluştan ayrılamaz bir gerilimdir; buna dikkat çekmiş olmak ve bunu tam da insan özbilincinin merkezinde korumuş olmak Hegel'in meziyetidir.'²⁹

1.2.4. Ludwig Feuerbach

G.W.F. Hegel düşünceleriyle kendisinden sonraki pek çok akımı etkilemiştir. G.W.F. Hegel'in bu kadar etkili olmasında düşüncelerini takip edenler ve O'nun düşüncelerini eleştirenler felsefesinin sürekli güncel kalmasında önemli pay sahibidirler. G.W.F. Hegel'in yabancılaşma konusu üzerine söyledikleri kendisinden sonra yabancılaşma probleminin birbirinden

²⁵ Hilav, **Felsefe El Kitabı**, a.g.e., s. 141.

²⁶ David West, **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş**, 2. baskı, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2005, s. 72.

²⁷ Tuğcu, **a.g.e.**, s. 98.

²⁸ Ertoy, **a.g.e.**, s. 49 – 50.

²⁹ Jean Hyppolite, **Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar**, çev. Doğan Barış Kılınç, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2010, s. 129.

farklı alanlarda ele alınmasına neden olmuştur. Hegel sonrası dönemde Hegel'den etkilenen ve düşüncelerini Hegel'in eleştirisinden hareketle oluşturan Ludwig Feuerbach (1804-1872), yabancılaşma konusunda Hegel düşüncesinin tam tersi bir anlayış ileri sürmüştür. Ludwig Feuerbach'a göre insan yabancılaşmış Tanrı değil, tam tersi Tanrı kendine yabancılaşmış insandır. Ludwig Feuerbach'a göre, doğayı, Tanrı'nın yarattığı bir şey olarak görmek, kavranılır olanı, kavranılmaz olanla açıklamaktır. Ludwig Feuerbach, Tanrının insanoğlunu değil, Tanrıyı ve dini insanoğlunun yarattığını ileri sürer.³⁰ Ona göre, insan yetkin bir varlıktır ve Tanrı'ya atfettiği özellikler onun kendi sıfatlarıdır.³¹ Yabancılaşmanın sebebi de, insanın kendi özneliliklerini kendi üstünde, kendine yabancı bir varlığa yansıtarak kendi özünden uzaklaşmasıdır.

Ludwig Feuerbach'a göre, 'İnsanlar, insan doğasının en iyi yanlarını, Tanrı anlayışlarına yansıtıyorlardı; böylece, kendi insanlıklarından sıyrılmış oluyorlardı. Dinsel yolda, özünü-yadsıma, disiplin, öte-dünya fikri, Tanrı karşısında özünü horlayan, küçümseyen insan demektir. Tanrı fikrinden kurtulmak ve Tanrı'ya yüklemiş olduğu öznelilikleri geri almak yoluyla, insan bu yabancılaşmayı aşabilir.'³² 'Bir insan bir kez Tanrı'nın aşkın bir alana yansıtılan kendi idealleştirilmiş özü için bir ad olduğunu anlar anlamaz, dinde içerilen kendine yabancılaşmanın üstesinden gelir. Ve o zaman bu özü insanın kendi etkinliğinde ve toplumsal yaşamında nesnelleştirmenin yolu açılır. İnsan kendine ve kendi güçlerine ve geleceğine inancını yeniden kazanır.'³³ Ludwig Feuerbach'a göre yabancılaşmanın sahip olabileceği tek olumlu yön, insanı 'özünü' dışında aramasından sonra içinde aramaya yönelten bir ara evre oluşturmaktadır.³⁴

³⁰ Hilav, **Felsefe El Kitabı**, a.g.e., s. 159.

³¹ Kızıltan, **a.g.e.**, s. 28.

³² John Lewis, "Yabancılaşma", çev. Yakup Şahan, **Felsefe Dergisi**, sayı 87/3, 1987, s. 61.

³³ Frederick, Copleston, **Nihilizm ve Materyalizm**, çev. Deniz Canefe, İstanbul, İdea Yayınevi, 1996, s. 59.

³⁴ Sibel Özbudun – Temel Demirel – George Markus, **Yabancılaşma Ve...**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2008, s. 21.

1.2.5. Karl Marx

Yabancılaşma probleminin bireysel boyuttan toplumsal, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik boyutta ele alınmasında Karl Marx (1818-1883)'ın konu üzerine düşünceleri önemli yer tutar. Karl Marx yabancılaşma problemine ilişkin düşüncelerinde G.W.F. Hegel ve Ludwig Feuerbach'ın eleştirisinden* hareket etmektedir. Karl Marx, Hegel'i nesneleşme ve yabancılaşmayı özdeşlediği** ve insanın yabancılaşmasını onun bilincinin yabancılaşması olarak gördüğü için, Feuerbach'ı da dinsel yabancılaşma*** birçok yabancılaşma biçiminden yalnızca biri olduğu için eleştirir.³⁵

Karl Marx'a göre insanlık tarihi, insanlığın sürekli gelişmesinin ve aynı zamanda giderek hem kendine hem de dış dünyaya karşı yabancılaşmasının bir tarihidir.³⁶ Karl Marx yabancılaşmanın bireysel boyuttan toplumsal boyuta doğru ilerlemesine ve giderek daha ciddi bir problem halini almasına ekonomik ilişkilerin neden olduğunu ileri sürer. Karl Marx'a göre yaşanan ekonomik temelli yabancılaşma, bütün öteki yabancılaşma biçimlerinin temelidir. İnsanı diğer canlılardan ayıran temel özelliği çalışan bir varlık olmasıdır. Çalışma sayesinde insan kendini gerçekleştirir. Dolayısıyla insanın kendini gerçekleştirdiği çalışma sürecinde ortaya çıkan yabancılaşma diğer insan faaliyetlerini etkiler ve bunları yabancılaşmış ilişkilere dönüştürür.

* Hegel ve Feuerbach için yabancılaşma, dünyayı hatalı bir biçimde görmenin sonucu olarak salt entelektüel bir fenomendir. Ancak Marx yabancılaşmayı maddi ve toplumsal bir süreç olarak ele alır.(Alex Callinicos, **Marx'ın Devrimci Fikirleri**, çev. Atilla Tuysan, İstanbul, Antikapitalist Yayınlar, 2009, s. 82.)

** Marx yabancılaşmayı, nesnelleştirmeden ayırır ve Hegel'i bu iki kavramı birbirine karıştırdığı için eleştirir. Nesnelleştirme, insanın kendisini, doğada ve toplumda örneğin, alet üreterek dışsallaştırması sürecidir: İnsan bu süreçte, ekonominin en basit formu üzerine kurulmuş toplumsal ilişkiler yapısı içinde, başkaları (öteki) için, zorunlu olarak bir obje durumuna gelir. Nesnelleştirilme, burada insanın doğayı kendi dile getirişine dönüştürmesi söz konusu olduğu için kaçınılmazdır. Yabancılaşma ise, insanın kendi etkinliğini, kendi özünü, kendi dışında yabancı ve yıldırıcı bir iktidar olarak bulması anlamına gelir.(Hilmi Yavuz, **Felsefe Yazıları**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 27 – 28.)

*** Marx'a göre yabancılaşma, dinsel bir görüngü değildir; çünkü biz ne olduğu daha görüp anlamadan önce dünyasal ve ekonomik biçimini açığa vurabilmek için, onun kendini açıkça ortaya koymuş olması gerekir. İkinci olarak, yabancılaşma, varoluşta içkin bir 'insanlık hali' de değildir. Tarihsel bir evredir ve geliştikçe, daha çekilmez ve tehlikeli oldukça, yerine geçecek durumu daha da hızlandıran bir evredir.(John Lewis, **a.g.m.**, s. 64 – 65.)

³⁵ Karl Marx, **Yabancılaşma**, Derleyen: Barışta Erdost, Ankara, Sol Yayınları, 2007, Derleyenin Sunuş Notu, s.11.

³⁶ Erich Fromm, **Marx'ın İnsan Anlayışı**, a.g.e., s. 105.

Karl Marx'a göre ekonomik yabancılaşma, en aşırı ucuna, kapitalist toplumda ulaşmış ve insanı bir 'şey' bir 'araç' haline getirerek onu insanlığından yoksun kılmıştır.³⁷ Kapitalizm yabancılaşmanın koşullarını öyle yoğunlaştırmış ve evrenselleştirmiştir ki, bu hastalığın sonuçları, önlemesi imkânsız bir virüs gibi bütün toplumsal organizmaya yayılmıştır.³⁸ Karl Marx'a göre yabancılaşma sadece kapitalizme özgü bir olgu değildir; yabancılaşma özel mülkiyetin ilk biçimleriyle ve toplumun sınıflara bölünmesiyle başlar. Ancak Marx'ın kapitalizme yönelik eleştirilerinin nedeni, kapitalizmi yabancılaşmanın en yoğun yaşandığı sistem olarak görmesidir. 'Kapitalizm, insani ihtiyacı karşılayan her şeyi bir meta haline getirip meta alanına sokarak, yabancılaşmayı evrenselleştirmiştir.'³⁹

Karl Marx'ın yabancılaşma problemine yaklaşımının G.W.F. Hegel ve Ludwig Feuerbach'ın eleştirisinden hareket ettiğini ve Marx'ın konuyu ekonomik ilişkiler temelinden toplumsal boyuta taşıdığını söylemiştik. Bu noktada Marx yabancılaşmayı 'yabancılaşmış emek' düşüncesinden hareketle ele alır. Yabancılaşan emek işçi sınıfının emeğidir.

'İşçi ne kadar çok servet üretse, üretiminin gücü ve kapsamı ne kadar artsa, kendisi de o kadar yoksullaşır. Ne kadar çok meta yaratırsa kendisi de bir meta olarak o kadar ucuzlar.'⁴⁰ Emeğin ürettiği nesne emeğin karşısına yabancı bir şey, kendini üretenden bağımsız bir güç olarak dikilir.⁴¹ Dolayısıyla işçinin kendi etkinliğinin ürünü olan nesne, üreticisine (işçiye) yabancı olmakla kalmaz, onu ezen bir güç haline gelir.

Yabancılaşma sadece üretim sonucu oluşan nesne de (maddeleşmiş emekte) değil, üretim etkinliği boyunca oluşan bir durumdur. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi çalışmanın işçinin varlığına ait olmayışı, ikincisi ise; işin bizzat işçiye ait olmamasıdır. İşçinin bu süreçte kendi etkinliğinin ürününe

³⁷ Selahattin Hilav, **Felsefe Yazıları**, 4. baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 49.

³⁸ Ernest Mandel – George Novack, **Marksist Yabancılaşma Kuramı**, çev. Olcay Göçmen, İstanbul, Yücel Yayınları, 1975, s. 12.

³⁹ Roger Garaudy, **Jean Paul Sartre ve Marxisme**, çev. Selahattin Hilav, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1962, s. 20.

⁴⁰ Karl Marx, **1844 El Yazmaları**, 4. baskı, çev. Murat Belge, İstanbul, Birikim Yayınları, 2008, s. 75.

⁴¹ Karl Marx, **a.g.e.**, s. 75.

yabancılaşması kaçınılmazdır. Çünkü 'ne kadar fazla nesne üretirse kendisi o kadar azına sahip olabilir ve kendi ürününün, sermayenin egemenliği altına o kadar girer.'⁴² Burada yabancılaşmanın en önemi nedeni çalışmanın gönüllü olmaktan çıkıp, insanın hayatının geçindirmek için zorunlu olması ve insanın hayatında baskı gücü oluşturmamasından kaynaklanmaktadır.

'Yabancılaşmış emek insanın türsel varlığını, hem doğayı, hem de manevi türsel özelliğini, insanın dışında bir varlığa, bireysel varoluşunun bir aracına çevirir. Dışarıdaki doğayı ve insanın manevi özünü, insanca varlığını yabancılaştırdığı gibi, *insanı kendi bedenine de yabancılaştırır*. İnsanın kendi emeğinin ürününden, hayat-etkinliğinden, türsel varlığına yabancılaşması olgusunun dolaysız bir sonucu, *insanın insana yabancılaşmasıdır*.'⁴³ Dolayısıyla *yabancılaşmış emek* insanı I) doğadan, II) yaptığı işten, III) kendi bedeninden ve IV) insanlardan yabancılaştırır. Bu süreçler birbirinden bağımsız değil aksine devam eden bir sürecin aşamalarıdır. İnsan çalışma sürecinin neden olduğu yabancılaşmadan sonra ürettiği ürüne ve kendine, devamında da topluma yabancılaşır.

Karl Marx'ta yabancılaşma tarihin bir ürünüdür ve yine tarih tarafında yok edilebilir. Sosyo-ekonomik durumların yol açtığı bu durum yabancılaşmanın ortaya çıktığı koşulların ortadan kaldırılmasıyla düzeltilebilir. 'Marx'a göre yabancılaşmayı ortadan kaldırmak için, üretim araçlarının sınıfsal tekelliliğini, makinelerin özel mülkiyetini ortadan kaldırmak gerekir.'⁴⁴

Yabancılaşmayı işçi sınıfından hareketle çözümleyen Karl Marx, sorunun çözümünün de işçi sınıfının bilinçlenmesinde ve örgütlenmesinde yattığını söyler. İşçi sınıfının örgütlenmesi ve sınıf mücadelesine aktif olarak katılması, bilinçlenmenin ve yabancılaşmanın aşılmasının önkoşuludur. İşçi sınıfının girişeceği bu mücadele sınıfsız ve sömürünün olmadığı bir düzenin sağlayıcısıdır. 'Marx bilinçlenen işçi sınıfının, sömürsüz bir dünya kurarak,

⁴² Karl Marx, **a.g.e.**, s. 75.

⁴³ Karl Marx, **a.g.e.**, s. 82 – 83.

⁴⁴ John Lewis, **a.g.m.**, s. 67.

sadece kendini değil, kapitalizm nedeniyle yabancılaşma içinde olan herkesi de özgürleştireceğini düşünüyordu.⁴⁵

Karl Marx yabancılaşma sorununa ilişkin en geniş değerlendirmeleri yapan düşünürlerden biridir. Düşünceleriyle yabancılaşma probleminin daha geniş bir sahada ele alınmasını ve problemin ortaya çıkmasında birbirinden farklı unsurların neden olabileceğini göstermiştir. Ancak Karl Marx yabancılaşmayı işçi sınıfı üzerinden değerlendirdiği ve yabancılaşmanın aşılmasını da bu sınıfın örgütlenmesi sonucu kurulacak yeni bir toplumsal düzene bağladığı için eleştirilmiştir.

1.2.6. Friedrich Nietzsche

Yabancılaşma probleminin felsefi seyrine yabancılaşmayı din, ahlak ve felsefe noktasında *décadence* terimiyle açıklayan Friedrich Nietzsche (1844-1900)'nin görüşleriyle devam edeceğiz. Friedrich Nietzsche yabancılaşma olgusuna *décadence* der. 'Décadence: Latince *decadere*'den gelen Fransızca bir terim olup, dilimizde çürüme, bozulma, çözülme ya da çöküntü terimleri ile karşılanabilir.⁴⁶

Friedrich Nietzsche, eserlerinde *décadence*'in menşeyini, oluşumunu ve aşılmasını gösterme çabasının yanında; bunun sadece Avrupa'ya, Batı'ya has değil, bütün insanlığın içine düştüğü bir toplumsal hastalık olduğu kanaatindedir.⁴⁷ *Décadence* problemi, Nietzsche'nin ahlâk, din, felsefe, sanat ve siyaset alanlarında yapmaya çalıştığı '*yeniden değerlendirme*' gayretinin altındaki temel kaygıdır.⁴⁸

Friedrich Nietzsche'ye göre '*décadent* bir toplum köhneleşmiş ahlak telakkileri, baskıcı eğitim zihniyeti, hayata-karşı dini inançları ile şahısların tabiatla enerji alış-verişini engeller, onları tıkar, hatta boğar. Bu tip

⁴⁵ Yıldız Silier, **Oburluk Çağı**, İstanbul, Yordam Kitap, 2010, s. 110.

⁴⁶ Metin Çoşar, "Decadence", **Felsefe Ansiklopedisi**, IV. Cilt, Ed. Ahmet Cevizci, Ankara, Ebabel Yayıncılık, 2006, s. 48.

⁴⁷ Birol Dok, **Nietzsche'nin Nihilizmi**, 3. baskı, Ankara, İskenderiye Kitaplığı, 2008, s. 51.

⁴⁸ Fehmi Baykan, **Nietzsche'nin Felsefesi**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2000, s. 12.

toplumlarda insanlar duyguları ve içgüdüleriyle yani yaşama fonksiyonları ile temaslarını yitirir; kendi özlerine yabancılaşırlar.⁴⁹

Friedrich Nietzsche *décadence* kavramı çerçevesinde yabancılaşma problemini tabiatla, bireyin hayatında ve toplumsal hayatta ele alır. Çürümenin, çözülmenin yaşayan her canlı organizma için olduğu gibi, bireyin yaşamında ve karşılaştığı toplumsal durumların tamamında karşısına çıktığı görüşündedir.

1.2.7. Varoluşçu Felsefe

Yabancılaşma problemi Karl Marx'ın görüşleriyle birlikte farklı disiplinlerin inceleme alanına girmiştir. Marx sonrası dönemde problem ekonomik, sosyal ve psikolojik araştırmaların konuları arasına girmiştir. Bu noktada Friedrich Nietzsche'nin görüşleri yabancılaşma problemine temel bir insani sorun olarak bakılmasında etkili olmuştur. Ancak problemin temel felsefi bir sorun olarak ele alınmasında varoluşçu felsefenin katkısı büyüktür. Varoluşçu felsefe birbirinden farklı düşünürleri bir arada barındırsa da; içerisinde temel problem olarak XX. yüzyıl insanının içine düştüğü bunalımı, kaygıyı ve dünyada insan olarak varolmanın ne olduğunu açıklama çabası içinde olan düşünürleri barındıran bir felsefe ekolüdür. Martin Heidegger (1889-1976), Jean Paul Sartre (1905-1980), Karl Jaspers (1883-1969) ve Gabriel Marcel (1889-1973) önemli temsilcileridir.

İnsanın kendine yabancılaşması akımın üzerinde durduğu önemli konulardandır. XX. yüzyılda yaşanan savaşlar ve olaylar varoluşçu düşünürleri insanın içine düştüğü anlamsızlık, güçsüzlük, iletişimsizlik, yalnızlık vb. olayları incelemeye itmiştir. Ve bu noktada varoluşçuluk insanın içine düştüğü bu durumlara karşı bir tepki felsefesidir; ayrıca insanın varoluşunu anlama çabasının bir sonucudur.

Varoluşçulukla birlikte acı, hastalık, kaygı, bunalım ve ölüm gibi insani durumlar felsefi problemlerin içine girmiştir. İnsanın içinde bulunduğu

⁴⁹ Fehmi Baykan, *a.g.e.*, s. 18.

durumun yarattığı etki ve bu etkinin insan yaşamındaki görünümüleri varoluşçuluk içinde yer alan düşünürleri insanı temel bir problem olarak ele almalarına neden olmuştur. Bu yüzden yaşanan acı, hastalık, kaygı, bunalım benzeri durumların neden olduğu yabancılaşmada bu akımın konuları arasındadır.

İnsanın kendine yabancılaşması önce kendi varlık yapısının birliğinin bozguna uğraması, uyumsuzluğu, onun neliğinden uzaklaşması anlamına gelir.⁵⁰ İnsanın bu parçalanmış yapısının, bozulan bütünlüğünün sağlanması ve insanın ne olduğunun, varlığının bilincine varması varoluşçuluğun amacıdır.

Martin Heidegger'e göre çağımız 'artık düşünülmeyen' bir çağdır. Artık düşünülmeyen bu çağda insanın durumu ise *yurtsuzluktur*.⁵¹ Yurtsuzluk ise insanın kendi kendinden uzağa düşmüş olduğu durumun adıdır ve yurtsuzluk varlığın anlamı sorusunun unutulmuş olmasının sonucudur.⁵² İnsan, varlık ile olan bağının kopmuş olması sonucu yurtsuz kalmıştır. Varlık ile bağını koparmış bu insanın içine düştüğü durumdan kurtulmasının yolu; varlığın anlamının anlaşılması ve insanın kendi varlığının sorumluluğuna varmasıdır.

"Heidegger'i izleyen Sartre, hiçbir yol işaretinin bulunmadığı bu dünyaya fırlatılan insana hangi yöne gideceğinin, hangi değerleri seçmesi gerektiğinin söylenemeyeceğini belirtmiştir. Sartre'a göre insanın kendi kişiliğini seçmesi gerekiyor; yaşam yolculuğunda işine bütünüyle sarılma bilinci dışında ona yol gösterecek bir şey yoktur."⁵³ Dolayısıyla insan, varoluşundan sonra gelen öz'ünü kendisi oluşturmalıdır.

İnsanın özünü oluşturma sürecinde (özgür olma sürecinde) yaşadığı yabancılaşmayı aşmasının yolu kendisi için olmayla; yani kendi bilincine

⁵⁰ Kızıltan, **a.g.e.**, s.111.

⁵¹ Sevgi İyi, **Martin Heidegger'de İnsan Sorunu**, Bursa, Asa Kitabevi, 2003, s. 16.

⁵² Sevgi İyi, **a.g.e.**, s. 55-56.

⁵³ Fritz Pappenheim, **Modern İnsanın Yabancılaşması**, çev. Salih Ak, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2002, s. 112.

varmayla sağlanabilir. Farklı görüşler öne sürülse de varoluşçuların amacı insanın içinde bulunduğu durumla yüzleşme; kendi varoluşunu anlamlandırma (özünü ortaya koyma) ve bu yolla da kurtuluşunu (varoluşunun bilincinde özgür seçimler yapabilmeyi) gerçekleştirmesidir.

Varoluşçu felsefe içinde yer alan bir diğer önemli isim Albert Camus (1913-1960)'dur. Onu diğer ortak paydadan ayrı ele almamızın nedeni ele aldığı konuları edebi metinlerle dile getirmiş olmasıdır. Bu yönüyle çalışmamızın konusunu oluşturan Franz Kafka ile benzerlik göstermektedir. Camus, Kafka'nın Fransa'da ve dünya yazınında tanınmasında pay sahibidir. Ayrıca Franz Kafka'nın edebi tarzı Camus'de de etkisini gösterir.

Yabancı romanı yabancılaşma probleminin izlerini barındıran ve Kafka etkisini yansıtan bir eserdir. Roman başından itibaren topluma yabancılaşmış bir bireyi anlatır. Romanın başlangıcı Kafka'nın eserlerinde rastladığımız bir 'olay'la başlar: *Anam ölmüş bugün.*⁵⁴ İlerleyen sayfalarda annesinin ölümünün kahraman için bir şey ifade etmediğini şu sözlerinden anlarız: *anam ölmeseydi, kim bilir ne güzel gezip eğlenirdim.*⁵⁵ Görüldüğü gibi annesinin ölümü üzerine bir tepki vermediği gibi annesinin ölümünü normal hayatının akışını bozan ve yapmak istediklerini yapamadığı bir engel olarak görür. Bu durum modern bireyin içine düştüğü anlamsızlığın ve yabancılaşmışlığın örneğidir. Çünkü modern bireylerde kuşatılmış sanal dünyalarında gerçek dünyanın anlamından uzak yaşayıp gitmektedirler. Teknoloji sınıрыyla çizilmiş hayatları yaşamın gerçekleriyle karşılaştığın da bireyler çaresiz kalmaktadır. Modern bireyler bu sınırlanmışlık içerisinde aynı etkiye aynı tepkiyi veren birer robota dönüşmektedirler.

Yabancı romanında kahramanın dostluk, evlenme benzeri insani durumlara verdiği cevap modern insanın soyutlanmışlığının en açık göstergesidir: *benim için hepsi bir, hepsi aynı kapıya çıkar.*⁵⁶ "Hepsi bir" cevabı yabancılaşmanın, anlamsızlığın, hayata karşı vurdumduymazlığın,

⁵⁴ Albert Camus, **Yabancı**, 20. basım, çev. Vedat Günyol, İstanbul, Can Yayınları, 2006, s. 13.

⁵⁵ Camus, **Yabancı**, a.g.e., s. 21.

⁵⁶ Camus, **a.g.e.**, s. 36, 114.

kayıtsızlığın ve bilinçsizliğin dile getirilişidir. Aynı etkiye aynı tepkiyi veren modern robotların ortak söylevidir.

Yabancılaşma probleminin çağımızın temel problemlerinden biri açıklanmaya çalışılmıştır. Problemin felsefi seyrine ilişkin örnekler verilerek problemin birbirinden farklı görünüşleri olabileceği gösterilmek istenmiştir. Buraya kadar incelediğimiz düşünceler problemin felsefi zemininin oluşmasında katkı sağlamışlardır. Ayrıca günümüz incelemelerinin de kaynağında yer almaktadırlar.

XX. yüzyılla beraber felsefenin etkisiyle birbirinden farklı disiplinler yabancılaşma konusunda görüş bildirmişlerdir. Bu noktada modern bireyin içinde bulunduğu yalnızlığı, çaresizliği, güçsüzlüğü ve iletişimsizliği sanatta da yansımaları bulmuştur. XX. yüzyılla beraber yabancılaşma problemi edebi eserlerde de kendine yer edinmiştir. Modern dönem öncesi teolojik açıklamalarla ele alınan yabancılaşma olgusu modern bilim ve düşünce sistemlerinin olduğu kadar modern edebiyatın da ana temalarından birini oluşturur.

'İnsanın yabancılaşması çağcıl edebiyatın ana unsurlarındandır. XX. yüzyıl edebiyatı, çok katmanlı bir yabancılaşmalar evrenini resimler bize; insan-toplum, insan-doğa, insan-tinsellik arasında yaşanan bu kopuşu ya da ruh-madde, akıl-duygu boyutları arasında oluşan aşılmaz yabancılaşma uçurumunu metnin ana izleği yapar.'⁵⁷ Buradan hareketle modern edebiyatın yabancılaşma problemini ele alışını Franz Kafka'nın eserleri bağlamında inceleyeceğiz.

⁵⁷ Yıldız Ecevit, "Edebiyatta Yabancılaşma ve Yabancılaştırma", **Virgöl**, sayı 14, 1998, s. 46.

İKİNCİ BÖLÜM

FRANZ KAFKA'DA YABANCILAŞMA

Franz Kafka'nın eserleri modern insanın içinde bulunduğu durumun anlaşılmasında yol göstericidir. Yabancılaşma konusunda sistemli bir çalışması olmamasına rağmen eserlerindeki 'konu' ve 'karakterler' modern insanın yabancılaşma biçimlerini çarpıcı bir biçimde ortaya koyar.

Yabancılaşmanın günümüz dünyasındaki görünüşleri ve yabancılaşmanın yaşandığı durumlar eserin ilk cümlesinden başlayarak son cümlesine kadar okuyana kendini hissettirir. Franz Kafka'da yabancılaşma 'kendine yabancılaşma' çerçevesinde 'insan' odaklı sorunsallaştırılmıştır. Franz Kafka'da kendine yabancılaşma psikolojik boyuttan toplumsal boyuta doğru kendini hissettirir. Bu noktada Franz Kafka simgesel bir dünya kurarak; düzenle sorun yaşayan insanları, anlamsızlığı ve insanın mutsuzluğunu resimlemiştir. Kendine yabancılaşma psikolojik anlamda mutsuzluk ve hayattan kopmaya varabilecek bir etkiye sahiptir. Bu etki kişiden başlayarak kişiler arası bir yolla topluma yansır.

'İnsanın yabancılaşması ve anonim varoluş biçimi Kafka'nın eserlerinde sistemli ve dehşet verici bir kesinlikle betimlenmiştir.'⁵⁸Aşağılanma, yalnızlık, çaresizlik, dışlanmışlık ve yabancılık eserlerde temel duygu olarak karşımıza çıkar. Bireyin sistemle ve sistemin buyruğuyla hareket eden kurumların bireyle olan ilişkisinde ortaya çıkan '*gücün karşısındaki güçsüzlük*' eserlerinin ana temasını oluşturur. Ayrıca hukuk ve yasa'nın bozulmuşluğu ve birey üzerinde kurduğu baskıcı yapı eserlerinde diğer önemli temalardır.

Kafka'nın yapıtlarında teke indirgenme ve toplumdan soyutlanma gerçek boyutlarıyla kendini açığa vurur.⁵⁹ Yazarın bütün yapıtları insanlar arasında gizemsel bir anlayışsızlığın, suçsuz yere suçluluğun dehşetini dile getirir.⁶⁰

⁵⁸ Fritz Pappenheim, **a.g.e.**, s. 24.

⁵⁹ Klaus Wagenbach, **Franz Kafka Yaşamöyküsü**, 2. baskı, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2008, s. 69.

⁶⁰ Franz Kafka, **Milena'ya Mektuplar**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2005, s. 396.

“Kafka’nın yapıtları, hayal gücünün, düşsel olanın gündelik, sıradan hayatın içinde ortaya çıkışını, olağan görünenin arkasındakini keşfeder; bu yapıtlarda, öykülerde, romanlarda Kafka figürleri (ve okur), tahminler, varsayımlar, yanılgılar arasında şaşkın, ama bitmez tükenmez bir merak ve de tuhaf bir uyurgezerlik haliyle yol alır. Anlatı, olayların iç dinamikleriyle beslenip yol almaz; anlatının figürleri (kişiler) meraklarıyla, şaşkınlıklarıyla, içinde bulundukları durumu kavrayamayışlarıyla anlatıyı bir anlamda içten dışa kendi hayal güçleriyle, tahminleriyle yönlendirip dururlar.”⁶¹

Franz Kafka’nın yazıları modern insan tipine ve bürokrasi zincirlerine karşı bir eleştiri olarak okunabilir. Özellikle bürokrasinin yabancılaşmaya etkisi* eserlerinde kendini hissettirir. Bürokrasinin etkisi yanında kapitalist sistem nedeniyle iş ve işçilerin düzen içerisinde yaşadıkları olumsuz durumlar da birbirinden farklı yabancılaşma şekilleri olarak eserlerde göz önüne serilir. Kafka *‘kapitalizm içten dışa, dıştan içe, yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya bağımlılıklardan oluşan bir sistemdir. Her şey bağımlıdır kapitalizm de, her şey zincire vurulmuştur’*⁶² diyerek kapitalist sistemin yabancılaşma ve modern insan üzerindeki etkisini dile getirmiştir.

Franz Kafka’nın eserlerinde yabancılaşma probleminin yer almasında, Kafka’nın kapitalist sisteme ve bürokrasiye olan eleştirilerinin yanında; ailesi ile olan ilişkileri, yaşadığı şehir ve konuştuğu dil’in de etkisi vardır. Çünkü ‘Yahudi bir aile, Alman dili ve Çek ulusu arasında kalan Kafka, kendini bir yabancı, Prag’ı da yabancılaşmanın şehri olarak duyumsuyordu.’⁶³ Kafka’nın yaşadığı dünya ile yarattığı dünya iç içe geçmiştir. Boğucu, insandan uzaklaşmış bir dünyadır bu, yabancılaşmanın dünyasıdır. Ama

⁶¹ Mehmet Öztürk, **Franz Kafka ve Sinema**, İstanbul, Donkişot Güncel Yayınlar, 2007, s. 17.

* Yabancılaşma kuramı açısından bürokrasinin önemi, temsil ettiği otorite, sahip olduğu hiyerarşik düzen ve yürüttüğü soyut işlemler sürecidir. Bürokratik örgütlenme biçiminin kendisi kadar, bireylerin karşısına soyut ve anlamsız bir sistem; kurallı ve devamlı bir baskı aracı şeklinde çıkışı da yabancılaşma etkisi meydana getirmektedir.(Ertay, **a.g.e.**, s. 128.)

⁶² Gustav Janouch, **Kafka ile Söyleşiler**, 3. baskı, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2008, s.

⁶³ Ernst Fischer, **Franz Kafka**, çev. Ahmet Cemal, İstanbul, Bilim Felsefe Sanat Yayınları, 1985, s. 35.

yabancılaşmanın tamamen farkında olmak ve ümidini asla kaybetmemek önemlidir.⁶⁴

Franz Kafka'nın eserlerinde insan-dışı varlıkların, insan hayatı sürmesi veya insan hayatının benzeri bir hayat sürmesi söz konusudur. Eserlerde insan-dışı varlıkların anlatılması yabancılaşmanın dile getirilişidir. İnsanın içine düştüğü yabancılaşma insan-dışı varlıklarla özdeşleştirilerek anlatılır. Kafka insan-dışı varlıklarla; döneminin iş ve memuriyet hayatını, aile ve toplumsal ilişkilerini, bürokrasi zincirlerini bireylerin karşılaştığı zorluklar ve bu zorluklar karşısındaki zayıflığı olarak işlemiştir.

Franz Kafka'nın hayvan figürleri (böcek, fare, köpek, at...) modern toplumun bireylerinin simgeleridir. Bu figürlerle Kafka modern bireyin yalnızlığını, güçsüzlüğünü ve iletişimsizliğini anlatır. Bu figürler ve üç büyük romanında (Dava, Şato, Amerika)* işlenen konular gündelik sıradan hayatı içerisinde bireylerin mücadelesini gösterir. Üç büyük roman "Kafka'nın bıraktığı yalnızlık üçlüsüdür. İnsanın kalabalık içindeki tek başınlığı, yalnızlığının verdiği şaşkınlık her üç kitabın temel ögesidir. Dava'daki sanığın durumu, Şato'daki davet edilmemiş yabancının durumu, Amerika'daki, deneyimden yoksun bir çocuğun, yaşam şartlarının aşırı zor olduğu bir ülkedeki şaşkınlığı, Kafka'nın berrak ve simgelere dayalı sanat anlayışını belirleyen üç temel veridir."⁶⁵

Franz Kafka'nın eserlerinde modern bireyin günlük hayatı içerisinde yaşadığı yabancılaşmışlığı; aile, iş, bürokrasi ve hukuk çerçevesinde inceleyerek birey üzerindeki etkisini ve bu etkinin bireyler arası ilişkiler vasıtasıyla toplumsal yönüne nasıl etki ettiğini vurgulayacağız. Franz Kafka'da yabancılaşma sorunsalı öznel deneyimler yoluyla soyut, toplumsal yansımayla somut bir hüviyet kazanır.

⁶⁴ Roger Garaudy, **Kafka**, 2. baskı, çev. Mehmet Sert, İstanbul, Yirmidört Yayınevi, 2007, s. 7.

* Üç büyük romanından (Dava, Şato, Amerika) üçünün de toplumsal konulardan yola çıkması dikkate değer: sanık, iş arayan işçi, göçmen. (Michel Carrouges, "Kafka ve Yapıtları", çev. Tahsin Yücel, **Cep Dergisi**, sayı 1, 1966, s. 62.

⁶⁵ Andre Rousseaux, "Kafka'nın Bir Romanı Üzerine", çev. Gül Çetinor, **Yazko Çeviri Kafka Özel Sayısı**, sayı 16-17, 1984, s. 112.

2.2. YABANCILAŞMANIN ORTAYA ÇIKTIĞI YERLER

2.2.1. Aile

Franz Kafka'nın eserlerinde aile yabancılaştırmanın ortaya çıktığı bir yer olarak gösterilir. Kafka için aile baskının başladığı yerdir.⁶⁶ Eserlerin kahramanları aileleri için çabalarken, aileleri en ufak bir zorlukta onlara sırtını döner ve bu yönüyle kahramanları zorluklarla mücadelede yalnız bırakırlar. Aynı zamanda aile gücün, suçun, yasanın ve cezanın temellerinin atıldığı yerdir.⁶⁷ Aile bireyin dünyada karşılaştığı ilk sosyal çevresidir. Dünyayı ilk olarak ailede tanır. Bu yönüyle yaşamının temellerini ailede atar.

Franz Kafka'nın eserlerinde aileye karşı olumsuz bakışın altında kendi yaşamından izler bulunur. *Babama Mektup* adlı eserinde babasına söyleyemediklerini ve kendisi üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi dile getirir. Bu mektupta sadece babası değil diğer aile fertleriyle olan ilişkilerinde yaşadığı sorunları da ele alır. Babasıyla yaşadığı olumsuz ilişki ailenin diğer fertleriyle olan ilişkisine de yansır. Baba figürü aile içindeki otoritenin yansımasıdır. Bu yüzden baba ile olan ilişki otoriteyle girilen mücadelelerin ilkidir.

Mektup da babasına “*Hani aramızdaki yabancılaşımda senin düpedüz suçsuzluğuna ben kendim de inandığımdan, her zaman durumu bu türlü ortaya koymayı görmüyor değilim*”⁶⁸ diyerek sitem eder. Mektup, babasına karşı çıkışının bir manifestosudur. Babayla (otoriteyle) yaşanan ilişki; korkular, kaygılar, aşağılanma, güçsüzlük ve iletişimsizlik bağlamında anlatılır. Ayrıca mektup da babasının iş yerinde yaptığı davranışlardan, evde yemek yemesinde kadar birçok durum olumsuz davranış örneği olarak gösterilir. Babasının olumsuz davranışlarından yakınma ve davranışlarından ötürü onu suçlama otoriteye karşı çıkışın ilk yakınmalarıdır.

Babasının Kafka'nın yaşamına olan etkisini “*dünya üçe ayrılıyordu benim için: Birincisi, yalnız benim için konan ama benim nedense bir türlü*

⁶⁶ Robertson, **Kafka**, a.g.e., s. 96.

⁶⁷ Robertson, **a.g.e.**, s. 100.

⁶⁸ Franz Kafka, **Babama Mektup**, 4. baskı, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2009, s. 11.

*uyamadığım yasaların egemen olduğu ve içinde bir köle gibi yaşadığım dünya; ikincisi, benimkine sonsuz uzaklıkta bulunup senin yaşadığın ve hükmetmeler, sağa sola buyruklar vermeler ve verilen buyrukların yerine getirilmeyişine kızıp içerlemelerle vakit geçirdiğin dünya ve nihayet başkalarının buyruklardan ve buyruklara uymalardan bağımsız, mutlu yaşayıp gittiği bir üçüncü dünya*⁶⁹ sözleriyle Kafka bize gösterir.

Babasının baskıcı tavrı Kafka'yı "seçme özgürlüğüm yoktu benim, ne sunulursa almak zorundaydım"⁷⁰ diyecek kadar ileri götürmüştür. Babası onun gözünde, zorba, yabancılaştırmış ve bireyin benliğini boğan bir toplumun büyütülmüş bir imgesi idi. Toplumsal ilişkilerin tümünün sonucu olan yabancılaştırmayı o, önce babasıyla olan ilişkileri şeklinde yaşadı.⁷¹ Bireyin dünyayla olan ilişkisinin ve iletişiminin aile ile başladığını söylemiştik. Bu noktada yabancılaştırmanın ilk olarak ailede yaşanmasının sebebi de toplumsal ilişkilerin temelini ailede atılmış olmasıdır. Aile ilişkilerinde yaşanan problemler doğal olarak bireyin sosyal yaşamına etki edeceğinden toplumsal hayata yansır.

Baba figürü Kafka'da otoritenin, baskının, suçsuz yere suçluluğun temsili olarak resmedilmiştir. Baba Kafka için *Dava* romanındaki mahkeme kadar görünmez ama bir o kadar da müdahaleci yapının aile içindeki temsilidir.

Dava romanında, romanın kahramanı Josef K.'nin *bir sabah ansızın tutuklanması*⁷² üzerinde gelişen olaylar sonucu Josef K. 'nın mahkeme için söylediği "böylesi mahkemelerin bir özelliği de insanı yalnız suçsuz yere değil, nedenini bilmeden mahkûm etmek"⁷³ sözleri mektup da "sen ise kişiyi dinlemeden konu hakkında yargını veriyordun hemen; ondan sonra da ne söylenirse söylensin, seni sinirlendirmekten başka işe yaramıyor, seni

⁶⁹ Franz Kafka, **Babama Mektup**, a.g.e., s. 24 – 25.

⁷⁰ Franz Kafka, **a.g.e.**, s. 26.

⁷¹ Roger Garaudy, **Picasso, Saint-John Perse, Kafka**, 3. baskı, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, Payel Yayınevi, 1991, s. 125.

⁷² Franz Kafka, **Dava**, 12. baskı, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2008, s. 5.

⁷³ Franz Kafka, **Dava**, a.g.e., s. 53.

*inandıramıyor bir türlü*⁷⁴ denilerek aile içindeki mahkeme ve yargı kurumu olarak baba gösterilir. Ayrıca yargılamanın ve suçsuz yere suçluluğun olduğu gibi suçun da nedeni babadır Kafka'da “*bendeki suçluluk bilinci nihayet kaynağını senden alıyor.*”⁷⁵ Baba ile yaşanan olumsuz ilişki, bireyin yaşantısına doğrudan etki etmektedir.

Otorite (baba) karşısında teslim olan Kafka “*Dünyadan kaçmak istiyordum. Çünkü babam bırakmıyordu beni orada, kendi dünyasında yaşayayım istiyordu. İşte o günden sonra ben de bu başka dünyanın yurttaşı oldum*”⁷⁶ diyerek düzenin kendisine biçtiği rolü onaylar. Kafka'nın teslimiyeti roman ve hikâyelerinde de açığa çıkar. Roman ve hikâyelerde kahramanlar zorluklarla mücadeleye girerler. Haksızlığa başkaldırırlar, hatta kendileri için verdikleri mücadelenin yanında yeni tanıdıkları kişiler içinde mücadele ederler. Kendilerinin ve dostlarının haklarını savunurlar. Ancak sonunda Kafka'nın babası karşısında teslim olması gibi teslim olurlar.

Teslimiyet üç büyük romanında da (Dava, Şato, Amerika) işlenir. Dava'da Josef K. hukuk sistemine karşı verdiği mücadeleye teslim olur; Şato'da kadastrocu K. düzenin kendisine biçtiği role teslim olur; Amerika'da Karl Rossmann yabancı olduğu ülkeye ve onun düzenine teslim olur. Her üç romanda da kahramanlar girdikleri tüm mücadelelerden yenik ayrılırlar. Dönüşüm ve Yargı adlı hikâyelerinde de kahramanlar ebeveynlerine teslimiyetin hezimetini yaşarlar.

Babama Mektup Franz Kafka'nın yaşamına aile özellikle de babanın otorite, baskı ögesi olarak nasıl etki ettiğini gösterir. *Dönüşüm* adlı hikâyesi de aile kurumunun bireyi yok eden yanlarını tüm ayrıntılarıyla gösterir. ‘*Bir sabah tedirgin düşlerden uyanan Gregor Samsa*’⁷⁷ uyanır uyanmaz yabancılaşmanın, başkalaşmanın içindedir. Gregor'u kendinden başka olmaya iten bu süreç gecesini gündüzüne katarak ailesi için çırpınmasıyla

⁷⁴ Franz Kafka, *Babama Mektup*, a.g.e., s. 27.

⁷⁵ Franz Kafka, *a.g.e.*, s. 89.

⁷⁶ Ahmet Öztürk, “Yaşama Açlığı Şampiyonu”, *Yazko Çeviri Kafka Özel Sayısı*, sayı 16 – 17, 1984, s. 64.

⁷⁷ Franz Kafka, *Değişim*, 10. baskı, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2009, s. 5.

başlamıştır. Aile için Gregor'un önemi ailenin geçimini sağlaması ve ailenin borçlarını ödemesinden kaynaklanmaktadır. İşe gidemediği gün ise (dönüşümün gerçekleşmesinden sonra) aile için önemli olan onun bir böceğe dönüşmesi değil, işe gidememesidir.

Ailesi için çırpınan Gregor yerine işe yaramaz böcek Gregor gelince gereksiz ve yararsız bir fazlalık olarak görülür. Bir odaya kapatılarak ailenin dışına itilir. İşe gidememesi ve çalışamaması böcek Gregor için ailenin bir ferdi olmaktan çıkarılmasında yeterli sebeptir.

Öyküde önemli bir noktada Gregor'un kız kardeşi Grete'nin değişimi ile ilgilidir. Gregor'un dönüşümü eserin ilk cümlesiyle başlarken; Grete, Gregor'un böcekleşmesinden sonra giderek ona yabancılaşır. Gregor'un durumundan şikâyetçi olan ve ondan kurtulmaları gerektiğini de ilk olarak dile getiren Grete'dir. Onun değişimi eserde giderek daha ön plana çıkar, artık büyüdüğü ve ailenin sorumluluğu alması gerektiği anne ile babanın aralarındaki konuşmalarda dile getirilir. Eserin sonuna doğru anne ile baba tarafından ailenin umutlarını bağladığı kişi olarak gösterilir. Yabancılaşmanın yeni kurbanı olarak Grete ön plana çıkar. Bu durum modern yaşamda işlevini yerine getiremeyen bireylerin dışlanarak sistemin yeni kurbanlar seçmesine bir örnektir. Zamanın her anını ötekilere ayıran insanın ötekileştirilmesi ve işlevsizleşmesi sonucu dışlanması, bireysel boyuttan toplumsal boyuta yabancılaşmanın etkisini gösterir. Ve bu etki toplumsal baskı ile etkisini iyice artırarak bireyi içinden çıkılmaz bir yabancılaşmaya doğru sürükler.

Gregor'un dönüşümünden sonra ailesi ondan uzaklaşır ve onu istenmeyen bir fazlalık olarak görürler. Gregor'un ölümü de onlar için bir şey ifade etmez ve öldüğü gün uzun zamandır yapmadıkları şehir gezisini üzere evden ayrılırlar. Gregor'un cesedi ise ev için bir yabancı olan gündelik hizmetçi tarafından çöpe atılır. Eserde aile ilişkileri ve aile fertlerinin birbirlerine yabancılaşma öğeleri olarak sunulması ön plandadır. Eser aile yaşamının yabancılaşmaya olan etkisini çarpıcı bir biçimde anlatır. Bireyin sosyal hayatı ilk olarak tanıdığı ailede karşılaştığı olumsuzluklar devamında

yaşanacak sosyal süreçlerin bütününde olumsuz bir durum olmaya devam edecektir.

Franz Kafka'nın eserlerinde aile'nin zorluklarla karşılaşan bireylere sırtını dönüp onları tek başına bıraktığını söylemiştik. Dönüşüm'de ailenin Gregor'u yalnız bırakması, onun işe yaramayacağını anlaşılmamasıyla gerçekleşir. *Kayıp (Amerika)* adlı romanda bir hizmetçi tarafından baştan çıkarılıp çocuk peydahlayan Karl Rossmann, anne ve babası tarafından eline bir bavul verilerek Amerika'ya yollanmasıyla yalnız bırakılır. Burada kahraman eserin hemen başında ailesi tarafından terk edilmiştir. Dönüşüm'de işe yaramayacağı anlaşıldıktan sonra terk edilen birey; burada rezalet çıkmasından korkularak yalnız bırakılmıştır. Bireylerin sosyal hayatta en çok güven duyacakları kişiler yani aileleri tarafından dışlanmaları yabancılaşmayı çok erken dönemden beri yaşamalarına neden olmaktadır.

*“Karl'ın anne ve babasının nafaka ödemekten kurtulmak veya kendilerini de içine alacak bir skandalın önüne geçmek üzere sorumsuzca davranarak birkaç parça eşyayla Amerika'ya yolladıkları oğulları”*⁷⁸ şans eseri onu Amerika'ya götüren gemide dayısına rastlar. Ancak dayısı tarafından da en ufak bir isteği gerçekleştirilmediği için yine terk edilip, yalnız bırakılmıştır.

Franz Kafka'nın aile ilişkileri üzerine düşüncelerini bulduğumuz bir diğer önemli eseri *Yargı* adlı uzun hikâyesidir. Burada kahraman babasının sözlerine dayanamayarak yaşamına son verir. Yargı ve Dönüşüm adlı eserlerde kahramanlar ebeveynlerine duydukları sevgi tarafından lanetlenmişlerdir.⁷⁹ Sevgi insanları birbirine bağlayan olumlu bir durum olması gerekirken; Kafka'da yaşanan olumsuzlukların bir nedeni olarak gösterilmesi, yabancılaşmanın hiç beklenmeyen durumlarda bile karşımıza çıkacağının göstergesidir.

⁷⁸ Franz Kafka, **Kayıp (Amerika)**, 5. baskı, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2008, s. 30 – 31.

⁷⁹ Robertson, **a.g.e.**, s. 97.

Franz Kafka kendi yaşamında söyleyemediği ve ailesine olan sevgisini, bağlılığını Yargı öyküsünün sonunda kahramanın ağzından dökülen “*Sevgili Anneciğim, sevgili babacığım! Her vakit sevdim sizi!*”⁸⁰ sözleriyle dile getirir. Burada görüldüğü gibi eserleri sorunların dile getirilişinin yanında aileye, sevgiliye söylenemeyen sözlerin izlerini de taşır. Yazmak Franz Kafka’nın kendisini ifade etmesinin bir yoludur.

Aile yaşamı yabancılaşmanın doğrudan doğruya nedeni değildir. Birbirinden farklı unsurların bir arada etki etmesiyle yabancılaşma sorun haline gelmektedir. Aile ilişkileri bu farklı unsurların devamlılığını sağladığından yabancılaşmaya etki etmektedir. Bireyin aile içi ilişkilerin yanı sıra toplumsal ilişkileri de yabancılaşmanın daha şiddetli bir şekilde hissedilmesine ve etkisinin daha da genişlemesine neden olmaktadır. Bu noktada karşımıza bireyin ‘iş’ yaşamı çıkmaktadır.

⁸⁰ Franz Kafka, **Hikâyeler**, 8. baskı, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2005, s. 66.

2.2.2. İş

Franz Kafka çalıştığı İşçi Kaza Sigorta kurumunda, babasının iş yerinde ve bir süre aile zoruyla çalıştığı fabrikada, iş yaşamının zorluklarını ve işçiler üzerinde yarattığı olumsuz etkiyi gözlemlemiştir. Kafka'nın gözlemlediği dönem Kapitalist sistemin tüm hızıyla yükselişe geçtiği ve makineleşmenin arttığı dönemdir. Bu dönem daha önce hiçbir dönemde olmadığı kadar hızlı sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu nedenle Kafka'nın eserlerinde 'çağdaş kapitalist dünyanın kötülüğü ve insanın bunun karşısındaki güçsüzlüğü' konu edilmiştir.⁸¹ Franz Kafka kapitalizmin ve kapitalist iş yaşamının modern insanın yabancılaşmasına olan etkisini "*sanki insan canlı bir yaratık değil de, daha çok bir eşya, bir nesnedir*"⁸² diyerek dile getirir.

İnsanın hiçbir şey yapamayacak kadar boğan yoğun çalışma temposu; insanı bir böceğe dönüştürecek kadar kendine yabancılaştırır. Dönüşüm hikâyesinde Gregor sadece işe bağlı olarak yaşar. Yaşamının yönlendirmesini iş'i ve iş temposu belirler. Arkadaş çevresi iş yaşamındaki karşılaştığı kişilerdir. Sosyal hayatını belirleyen tek şey işidir ve bu durumdan da şikâyetçi değildir. Onun için işe gidememe düşüncesi içinde bulunduğu durumdan (böceğe dönüşmesi) daha korkunç bir düşüncedir. Çünkü işe gidememek sorumluluğunu taşıdığı ailesini yüz üstü bırakması anlamına gelir.

Çalıştığı işin ağır temposu ve çekilmezliğine rağmen yazgısını kabullenişini '*hani anne ve babam olmasa, çoktan bırakmaz değildim bu işi. Patronun önüne geçip dikilir, ne düşündüğümü bütün açıklığıyla yüzüne karşı söyledim. Diyeceklerimi işitmeye görsün, kesinlikle düşüp kalırdı yere. Sonra masasının üzerine o ne acayip oturuş öyle, yanında çalıştırdığı kişilerle o ne yüksekten konuşma! Üstelik kulakları ağır işittiğinden, konuştuğu kimse hemen burnunun ucuna kadar kendisine sokulmak zorunda. Ancak yine de*

⁸¹ Georg Lucaks, **Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı**, 5. baskı, çev. Cevat Çapan, İstanbul, Payel Yayınevi, 2000, s. 87.

⁸² Gustav Janouch, **Kafka ile Söyleşiler**, a.g.e., s. 75.

*umudumu büsbütün yitirmiş değilim. Anne ve babamın firmaya borcunu bir yol ödeyecek parayı biriktirdim mi –ki bu da beş, altı yıl sürer daha –, aklımdan geçirdiğim şeyi kesinlikle gerçekleştireceğim. O zaman görsünlerdi bakalım! Ama yataktan çıkmam gerekiyor şimdi, trenim beşte kalıyor*⁸³ diyerek Gregor dile getirir.

İş hayatının yüklediği sorumluluk ve işin altında ezilen bireylerin işlerine olan bakışını Kafka *'dairede çalış çalış, sonunda pek bitkin düşüyor, izninin tadını doğru dürüst çıkaramıyor insan. Nice uğraşıp didinse de, herkesin kendisine sevgiyle davranmasını hak edemiyor; bir başına kalıyor daha çok, düpedüz yabancı*⁸⁴ sözleriyle dile getirir. Çalışma hayatından kurtulmak isteyen ancak çalışmaya mecbur olan bireyler, çalışma koşullarının ağırlığı ve çalışma hayatı içerisindeki samimiyetsiz ilişkiler nedeniyle git gide daha çok içe kapanırlar. Bu kapanış çalışanları yabancılaşmaya götürür. Çünkü çalışma hayatındaki insani ilişkiler anlamdan ve samimiyetten yoksundur. Çalışanların ortak paydası insan olmak değil aynı iş yerinde çalışan olmaktır. İnsani erdemden uzak bu ortamlarda insanın sosyal bir kişilik geliştirmesi ve samimi ilişkiler kurması mümkün değildir. Bu durum *Dönüşüm*'de roman kahramanı Gregor tarafından *bu baş belası yolculuklar; aktarma trenlerini kaçırmamak için çektiğim sıkıntılar, rastgele yenen berbat yemekler, boyuna değişik insanlarla düşüp kalkmalar, asla bir süreklilik, asla bir içtenlik kazanamayan ilişkiler. Şeytan görsün hepsinin yüzünü!*⁸⁵ denilerek açığa vurulur.

Çalışma koşullarının zorluğu işçileri patronların gözünde bir köle haline getirir. İşçi hiç sorgulamadan denileni yapmak zorundadır. Yapılan en ufak bir yanlışın affedilmesi söz konusu değildir. Bu durumu bize Kayıp romanın da Karl Rossmann'nın kısa bir süreliğine işinin başından ayrılması sonucu personel şefinin söylediği sözler gösterir: *"İzin almadan işinin başından ayrıldın. Bunun ne demek olduğunu biliyor musun? İşten atıldın demektir bu.*

⁸³ Franz Kafka, **Değişim**, a.g.e., s. 7.

⁸⁴ Franz Kafka, **Taşrada Düğün Hazırlıkları**, 6. baskı, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2005, s. 7.

⁸⁵ Franz Kafka, **Değişim**, a.g.e., s. 6.

Özür falan dinlemek istemiyorum, uydurma bahanelerini kendine sakla, işinin başında yoktun ya, bu kadarı yeter de artar.”⁸⁶

İş yaşamı en ufak bir aksamayı kabul etmez. Çalışanlar istenilen her şeyi yapmak zorundadırlar. İşçinin eğer açlıktan ölmek istemiyorsa durumundan şikâyet etmesi söz konusu değildir. İşçinin çıkış yolu olmadığını ve ne yaparsa yapsın durumunda bir önceki halinden bir adım bile ilerleme sağlayamayacağını “*Hayvan, hışımıyla çekip alır kırbacı efendisinin elinden ve kendi kendisinin efendisi olmak için kendi kendisini kırbaçlar, bilmez ki bu, efendisinin kırbacına atılmış yeni düğümün yol açtığı bir hayalden başka bir şey değildir*”⁸⁷ sözleriyle Kafka dile getirir. İş yaşamı bireyin üstünde bir güç olarak bireyin yabancılaşmasına neden olmaktadır. Bireyin çalışma süreci ve koşullarıyla zayıflayan yapısını, işverenler uyguladıkları baskıyla daha da kötüleştirirler. Bireyin çalışma süreciyle bitirilen sosyal yaşamı, aile yaşamına da etki eder ve birey toplumsal bir kuşatmanın içine sokulur. Karşılaştığı olumsuzluklara da direnecek gücü kalmaz.

Çalışma şartları ve iş yaşamı bireyleri içinden çıkılmaz bir duruma sokar. Çünkü modern dönemde bireylerin işini kaybetme korkusu; kıymetinin ve değerinin kalmayacağını hissedilmesine neden olmaktadır. Bu yüzden çalışanlar karşılaştıkları her türlü baskıya rağmen işlerini kaybetmekten çekinirler ve giderek yabancılaşmaya sürüklenirler. Çalışanların iş şartları nedeniyle yaşadıkları yabancılaşma devlet ve bürokrasi ile daha da şiddetlenir. Devlet ve bürokrasi sadece çalışanları değil toplumun her kesiminin içinden çıkılmaz bir yabancılaşmaya girmesine neden olmaktadır. Çünkü aile ve iş yaşamı doğrudan bireyler üzerinde etkiliyken, devlet ve bürokrasi sosyal hayatın her yönünde karşımıza çıkmaktadır. Aile ve iş yaşantısıyla karşımıza bireysel olarak çıkan yabancılaşma, devlet ve bürokrasi eliyle toplumsal olarak çıkar.

⁸⁶ Franz Kafka, **Kayıp**, a.g.e., s. 176.

⁸⁷ Franz Kafka, **Aforizmalar**, çev. Osman Çakmakçı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 28.

2.2.3. Devlet ve Bürokrasi

Kapitalist iş yaşamıyla birlikte, devlet yapısı da sistemin gerekliliklerine göre hareket etmeye ve birey üzerinde baskı aracı olarak gücünü göstermeye başlamıştır. Devlet sıradan yurttaşa yabancılaştı, yurttaş da Devleti ‘biz’ diye değil de ‘şu büyükler’ ya da ‘yukarıdakiler’ olarak düşünmeye başladı.⁸⁸ Devletin halk’a bu denli yabancılaşmasında ve baskı aracı oluşturmada karmaşık bir hiyerarşik düzenle işleyen bürokrasinin payı büyüktür. Bürokrasi devletle halk arasındaki *görünmeyen* köprüdür. Halk’ın devletle iletişimini sağlayan bürokrasidir. Ancak işlerin içinden çıkılmaz bir hal almasını bunun yanı sıra halkın devamlı gözetim ve denetim altında tutulmasını da sağlayan yapıdır.

Bürokratik yapı devletin halk’ı nesne olarak görmesinin aracıdır: “*Bürokrat için insanca ilişkiler değil, yalnızca nesne ilişkileri vardır. İnsan, evraka dönüşür. Evraka verilen sayı ile belirgin kılınan, ölmüş bir varlık olarak evrakin akışına girer. Bu varlık, şahsen çağrıldığı zaman bile bir ‘kişi’ değil bir ‘olay’dır.*”⁸⁹ Nesne olarak görülen birey için devlet görünmez bir hal alır. “*Olay’a dönüşmüş bireyin işi, yalnızca alt makamlardır; üst makamlar onun erişemeyeceği uzaklıkta ve bir sır perdesinin ardındadır.*”⁹⁰ Devlet, halk için görülmeyen ve ulaşılamayandır. Birey istese de ulaşamaz çünkü *bürokrasi koridorları çarpan kapıların gürültüsüyle doludur.*⁹¹

Bürokrasi çarkı ‘*ne kadar iyi örgütlenmiş olursa olsun, uzak ve göze görünmez beyler adına uzak ve görünmez çıkarların savunuculuğunu yapar.*’⁹² Ve bu bürokrasi örgütünde ‘*hizmetinde yalnız parayla satın alınabilinen görevliler, sersem şefler ve en iyilerinin erdemliliği alçakgönüllü*

⁸⁸ Ernst Fischer, **Sanatın Gerekliliği**, a.g.e., s. 77.

⁸⁹ Ernst Fischer, **a.g.e.**, s. 40.

⁹⁰ Ernst Fischer, **a.g.e.**, s. 43.

⁹¹ Joseph Vogl, **Tereddüt Üzerine**, çev. Çağlar Tanyeri, İstanbul, Metis Yayınları, 2011, s. 81.

⁹² Franz Kafka, **Şato**, 9. baskı, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2009, s. 71.

*olmaktan ileri geçmeyen sorgu yargıçları*⁹³ işlerin içinden çıkılmaz bir hal alması için çalışırlar.

Bürokrasi halkın devlet'le olan bağıını sağlıyor görünse de, işlerin sürekli yavaşlamasında ve halkın giderek devletten uzaklaşmasında rol oynar. Birey'in devletle olan bağıını bürokratik yollarla gerçekleştirmesi gerekir. Ancak bürokrasi işlerin içinden çıkılması olanaksız bir hale gelmesinden başka bir işe yaramaz.

Franz Kafka'da bürokrasinin bireyin yaşamına etkisi *Şato* romanında işlenir. *Şato*'daki beyler halkın şatoyla olan bağıdır. Beyler bürokrasinin en tepesindeki isimlerdir. Beyler halk için ulaşılmazdır. Çünkü eser boyunca beylerden birinin bile doğrudan halkla görüşmesi anlatılmaz. Beylerin halkla iletişimi aracı kişilerle olur. Ancak aracı kişilerinde beyleri gördüğü kesin değildir. Beylerden herhangi birini gördüğünü iddia eden biri, gördüğü kişinin bey olduğu konusunda emin değildir.

Beylerin halk için görünülmezliği bir yana halkın beyleri görmek istemesi de boşuna bir çabadır. Beylerden birini görmek istediğini söyleyen roman kahramanı K.'ya verilen cevap beylerin ulaşılmazlığını ortaya koyar: "*Klamm kalkıp sizinle konuşacak ha! İyi ama, onun köydekilerle bile konuştuğu yok ki! Hiç daha bugüne kadar köyden biriyle konuştuğunu görmedim.*"⁹⁴ K.'nın beylere ve *Şato*'ya ulaşma çabası ve bu çabaların hep sonuçsuz kalışı roman boyunca işlenir. Eser bize modern devletin halk için ulaşılmazlığını ve bürokratik yapının halka nasıl görüldüğünün mesajını verir. Eser de K.'ya söylenen "*Şato'dan değilsiniz, köyden değilsiniz, bir hiçsiniz, o kadar. Ama ne yaparsınız ki, bir şeysiniz yine de; bir yabancı, her yerde insanın ayağına dolaşan fazladan biri*"⁹⁵ sözleri devletin ve bürokratik yapının halka bakışını en iyi şekilde ortaya koyar.

⁹³ Franz Kafka, **Dava**, a.g.e., s. 49.

⁹⁴ Franz Kafka, **Şato**, a.g.e., s. 61.

⁹⁵ Franz Kafka, **Şato**, a.g.e., s. 61.

*Bürokratik devlet dairelerinin insana sırf nesne muamelesi yaptığı*⁹⁶
modern devlet insanların içine düştükleri yabancılaşmaya etki eden ve bu etkiyi artıran bir yapıdır. 'Kafka'yı ilgilendiren bürokratik, hiyerarşik ve kişisiz, otoriter ve yabancılaşmış aygıtıyla birlikte modern devletin despotik temelleridir.'⁹⁷

Franz Kafka devleti (iktidarı) halk tarafından tam olarak bilinmeyen, karmaşık bir hiyerarşik düzenle biçimlenmiş olan bürokrasiyle birlikte işler. Devletle halk arasındaki görünmeyen köprüdür bürokrasi. Ancak bu köprü tek taraflı ve yalnızca görünüşte varlığını sürdürür. Bu köprü aracılığıyla halkın devlete ulaşması olanaksızdır. Ancak devlet, bürokrasi aracılığıyla halkı sürekli denetim altında tutar. Devlet ve bürokrasi gizemsel bir havayla halkın asla ulaşamayacağı bir yerdedir. Halk için ulaşılamaz bir yerde dursa da halkın bürokrasiden kaçması da olanaksızdır. Bu olanaksız durum halkın karşısına denetleyici bir güç olarak çıkan yasa (hukuk düzeni) ile de kendini açığa vurur. Bu yüzden Kafka'da insanı yabancılaşmaya iten bir diğer unsur hukuk düzenidir.

⁹⁶ Fritz Pappenheim, **Modern İnsanın Yabancılaşması**, a.g.e., s. 49.

⁹⁷ Michael Löwy, **Franz Kafka -Boyun Eğmeyen Hayalperest-**, çev. Işık Ergüden, İstanbul, Versus Kitap, 2008, s. 97.

2.2.4. Hukuk ve Yasa

Hukuk düzeni bürokrasi zincirleriyle sarmalanmış bireyin üstünde denetleyici bir güç mekanizması olarak çalışır. Hukuk'un bozulmuş düzeni kendini yasaların işleyişinde açığa vurur. Yasa '*bozulmuş dünyanın, duygusuzca yok etmelerin, işkencelerin, kötü niyetli mahkemelerin, hileli adalet dağıtmaların*'⁹⁸ uygulayıcısıdır. Franz Kafka yasaların bu denli sorun teşkil etmesinin nedenini şöyle açıklar: "*Yasalarımız bilinmez herkesçe, bizi yöneten o küçük soylular grubunun elinde bir sırdır.*"⁹⁹

Hukuk ve yasaların bozulmuşluğu mahkemeler aracılığıyla halka etki eder. Mahkemeler anlamdan yoksun ve belli bir sınıfın korumasını üstlenen yasa'nın kendisini en açık şekilde ortaya koyduğu mekânlardır.

Franz Kafka'nın eserlerinde mahkeme ve yargılama sürekli karşımıza çıkar. Mahkeme ve yargılama süreçleri adalet dağıtmak yerine; insanları adaletten uzaklaştırmak için yapılmaktadır. Bu süreçte bireyler mahkemeye karşı mücadeleye girerler ancak ceza kaçınılmaz bir son olarak karşılırlarına çıkar. Bireylerin mahkeme ile mücadelesi ansızın başlar çünkü bireylerin yargılanması ve onlar hakkında verilen kararların çoğundan haberi olmaz.

Franz Kafka'nın *Dava* adlı romanın da bu durum daha romanın ilk cümlesiyle ortaya çıkar: "*Biri iftira atmış olacaktı Josef K.'ya; çünkü bir sabah ansızın tutuklandı.*"¹⁰⁰ Bu tutuklanmanın anlamsızlığı roman boyunca sürüp gider.

Tutuklamaya gelen görevlilerde tutuklama eylemini gerçekleştirmek dışında herhangi bir şeyden haberi olmayan kişilerdir. Josef K.'nın görevliyle arasında geçen "*Gidemezsiniz çünkü tutuklusunuz. Siz odanıza geçip bekleyin. Kovuşturma nasılsa başlamış bulunuyor, zamanı gelince her şeyi*

⁹⁸ Max Brod, **Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk**, 2. baskı, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2000, s. 16.

⁹⁹ Franz Kafka, **Bir Savaşın Tasviri**, 8. baskı, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2009, s. 85.

¹⁰⁰ Franz Kafka, **Dava**, a.g.e., s. 5.

*öğrenirsiniz*¹⁰¹ bu konuşma görevlilerinde ne amaçla tutuklamaya geldiklerini bilmediklerinin kanıtıdır. Josef K. suçunun ne olduğunu öğrenmek ister, tutuklama dışında her hangi bir konuda bilgisi olmayan görevli *“kanunda denildiği gibi, suçlu bizim makamı kendisine çeker ve bizim makam da biz görevlilerini yollar. Kanun işte böyle”*¹⁰² diyerek cevap verir. Josef K.’nın kanunu tanımadığını söylemesi üzerine görevlinin söylediği söz hukuk sisteminin işleyişinin en açık delilidir: *“Hem kanunu tanımadığını söylüyor, hem de suçsuzluğunu ileri sürüyor!”*¹⁰³ kanunu bilmemek suçlu olmak için yeterli sebeptir.

Ortada bir tutuklama vardır ancak Josef K. *“dava edilmeme karşın dava edilmemi haklı gösterecek en ufak bir suç bulunmuyor ortada. Ama bunun yanında nihayet pek önemi yok; asıl sorun, kimin tarafından dava edildiğim”*¹⁰⁴ diyerek tutuklanmasına neden olan olay ya da kişi’yi merak eder. Ama romanın sonuna kadar hangi olay ya da kişi nedeniyle dava edildiği ortaya çıkmaz. Eserin sonunda kadar Josef K.’nın hakkında hangi sebepten dava edildiği ve suçunun ortaya çıkmaması, hukuk ve yasa düzeninin anlamdan yoksun işleyişinin en açık göstergesidir.

Suçlu olmamasına rağmen başlayan dava yargı süreciyle devam eder. Ancak yargılamanın yapıldığı mahkemelerinde anlamdan yoksun oluşu durumun vahametini bir kez daha gözler önüne serer. Mahkeme kenar mahalledeki bir apartmanın içinde -mahkeme olmayan günlerde mahkeme mübaşirinin ailesiyle yaşadığı- bir dairedir. *“Bir mahkeme binasında mıydık, bunu bile öğrenememiştım. Kimi belirtiler bir mahkemede bulunduğumuzu, pek çok belirtide bunun tersini gösteriyordu. Bütün ayrıntılar bir yana, bana mahkemeyi en çok anımsatan şey bir uğultuydu; uzaktan uzağa işitiliyor, bir türlü arkası kesilmiyordu, hangi yönden geldiği söylenecek gibi değildi; her bir yanı öylesine doluydu dolduruyordu ki, bütün yönlerden geliyor sanılabilir ya da o anda tesadüfen bulunulan yer uğultunun gerçek kaynağıdır*

¹⁰¹ Franz Kafka, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁰² Franz Kafka, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁰³ Franz Kafka, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁰⁴ Franz Kafka, **a.g.e.**, s. 15.

denilebilirdi"¹⁰⁵ görüldüğü gibi mahkeme olduğu sadece seslerden veya yargıç olduğunu söyleyen kişilerden hareketle anlaşılan bu yerler, hukuk sisteminin anlamsızlığını bir kez daha ortaya koyar.

Dava'sının yapıldığı mahkemenin yeri, Dava'nın saati kendisine bildirilmeyen Josef K. duruşmaya geç kaldığı için sorgu yargıcı tarafından azarlanır ve duruşmanın başlatılmayacağı ile tehdit edilir buna rağmen duruşma başlar. Ancak Dava'nın açılma nedeni ve Josef K.'nin suçu halen belirsizdir. Josef K. bir bankada şef olarak çalışmaktadır ama sorgu yargıcı 'evlerde boyacılık yapıyorsunuz öyle mi?'¹⁰⁶ diye sorar. Suçlanan bireyin suçunun ne olduğu bir yana kim olduğunun bile belli olmadığı bir dava ve yargılama sürecinin rezilliği yine roman kahramanı Josef K. tarafından *"boyacı olup olmadığımı ilişkin sorunuz, Sayın Yargıç –doğrusu sormuş da değilsiniz, düpedüz ileri sürdünüz bunu – aleyhimde yürütülmek istenen davanın nasıl şey olduğunu açıkça gösteriyor. Bunun hiç de bir dava olmadığını söyleyerek itirazda bulunabilirsiniz. Yerden göğ'e kadar hakkınız var derim: çünkü bir dava olabilmesi için, benim bunu öyle kabul etmem gerekir. Ama şu anda öyle de kabul ediyorum, hani sizlere acıyorum onun için. Zaten birazcık bu iş üzerinde durulmak istendi mi, yapılacak tek şey kalıyor: acımak. Rezil bir dava olduğunu söylemeyeceğim ama, bu deyim üzerinde sizi düşünmeye davet ederim"*¹⁰⁷ denilerek ortaya konur.

Bürokrasi yoluyla karşı konulmaz bir güç olarak bireyin karşısında yer alan devlet; hukuk ve yasa yoluyla da yargı sürecinde bireyin karşısına dikilir. *Yargı birden çıkmaz ortaya, dava giderek yargıya dönüşür.*¹⁰⁸ Bürokrasinin bireyle devlet arasında görünmeyen köprü işlevi, hukukta da yargı yoluyla kendini açığa vurur: *"Diyelim göl ortasında bir ada vardır, kendisini kıyıya bağlayan ne bir köprü bulunur, ne de oraya kayıklar çalışır, işte böyle bir adada gezintiye çıkmış biri gibidir yargı; kendisi kıyıdan gelen müziği işitir,*

¹⁰⁵ Franz Kafka, **Bir Savaşın Tasviri**, a.g.e., s. 128.

¹⁰⁶ Franz Kafka, **Dava**, a.g.e., s. 43.

¹⁰⁷ Franz Kafka, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁰⁸ Franz Kafka, **a.g.e.**, s. 206.

ama kendi sesi kıyıda işitilmez."¹⁰⁹ Hukuk ve yasa'nın bireylere olan uzaklığı, yargının işleyiş düzeni bireylere yabancıdır.

Herkese açık olması gereken kanun kapısı, bireylerin karşısına aşılmaz bir engel olarak çıkar. *Kanun Önünde* adlı hikâyesinde Kafka; kanun kapısına gelen taşralı adamın kapıcı tarafından içeri alınmaması olayı üzerinden kanunların halka yabancılığını anlatır. Belli bir sosyal zümrenin tekelinde bulunan kanunlar halk için yabancıdır. Halktan biri; taşralı bir adamın kanun kapısından geçmesi engellenir. Taşralı adamın kanun kapısından geçme girişimlerinin tümü sonuçsuz kalır. Kapıcı, taşralı adamın rüşvetlerinin tamamını kabul eder ve sebebini de taşralı adama: *tek bunları alıyorum ki, bak şu yola da başvuracaktım, unuttum sanmayasın*¹¹⁰ diyerek açıklar.

Taşralı adam yıllar geçer ama kapıdan geçemez ve orada yaşlanır. Çünkü *beklemek yalnızca bitip tükenmeyen bir çaresizliktir.*¹¹¹ Taşralı adamın ölmeden merak ettiği şey herkese açık olması gereken kanun kapısından kendisinden başka kimsenin geçmeye teşebbüs etmemiş olmasıdır. Kapıcının verdiği cevap hukuk sistemimin halk için olmasına karşın halka ne kadar yabancılaştığının göstergesidir: *"...nasıl oluyorda, bunca yıl benden başkası girmeye kalmadı bu kapıdan? Senden başkası giremezdi, çünkü senin içindi bu kapı. Gideyim de kapayayım artık."*¹¹²

Bireyler istese de, yıllarca beklese de kapılar sonunda yüzlerine kapanacaktır. Bürokrasinin çarpan kapılarının gürültüsü, kanun önünde de yankısını hissettirir. Bireyler kanun kapısından geri döndürülse de, hukuk bireylerin üstünde bir güç olarak her zaman varlığını hissettirmektedir. Çünkü bireyler yasanın görünmez yargılama süreciyle karşı karşıyadırlar ve git gide kendilerini savunma gücünü de yitirirler. Çünkü *mahkeme öyle boş davalar*

¹⁰⁹ Franz Kafka, *Taşrada Düğün Hazırlıkları*, a.g.e., s. 145.

¹¹⁰ Franz Kafka, *Hikâyeler*, a.g.e., s. 83.

¹¹¹ Franz Kafka, *Günlükler*, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2003, s. 314.

¹¹² Franz Kafka, *Hikâyeler*, a.g.e., s. 84.

*açmaz; bir kez dava açtı mı sanığın suçluluğuna inanır düpedüz ve bir daha bu inancından zor döndürülür.*¹¹³

*Suçlu mahkemeyi kendisine çeker*¹¹⁴*ancak mahkeme asla kanıtlarla iş görmez.*¹¹⁵ *Ve nasıl olsa bu mahkemeye karşı çıkılmaz.*¹¹⁶ Dolayısıyla teslim olmak ve suçu itiraf etmek gerekir. Ama *suç diye bir şey yoktur ortada.*¹¹⁷ Görüldüğü gibi birey bilmediği durumlara karşı karşıya bırakılır ve suçunun bile belli olmadığı bir dava'da teslim olması istenir. Mahkemeler ve yasa'nın yanlış karar verme olasılığı yoktur çünkü *resmi bürolarda bir çalışma ilkesidir; yanlışlıklar asla hesaba katılmaz.*¹¹⁸

Yargılama sürecinde teslim olmamış birey teslim olmayı kabullendikten sonra yabancılaşmanın içine düşmüştür. Hukuk ve yasa bireylerden bağımsız bir güç olarak onların karşısına dikilir ve onların yabancılaşmalarına neden olur. Yasayı bilmemek başlı başına suçlu olmanın en açık delilidir. Ancak yasayı geçmek, öğrenmek isteyen bireyleri de çarpan kapıların gürültüsü sarsar. Hukuk ve yasanın saçmalığına ve yabancılaşmaya olan etkilerine Franz Kafka'nın *Cezalılar Kolonisi* adlı eserinde de rastlanır. Eserde yargılama süreci ve infazın en sert şekliyle karşımıza çıktığını görürüz: *"Bizim infaz yöntemlerimiz öyle sert değildir. Çiğnediği buyruk mahkûmun vücuduna tırmıkla yazılır o kadar."*¹¹⁹

*Dava'da ansızın tutuklanan Josef K. gibi burada da infazı gerçekleşecek mahkûm infazından habersizdir. Burada mahkûm yargılanmak bir yana sorgulanmamıştır. Suçlu olduğunu bile bilmeden hakkında infaz emri verilmiştir. Çünkü suç hiçbir zaman kuşkuya yer bırakmayacak gibi kesindir.*¹²⁰

¹¹³ Franz Kafka, *Dava*, a.g.e., s. 143.

¹¹⁴ Franz Kafka, *a.g.e.*, s. 10.

¹¹⁵ Franz Kafka, *a.g.e.*, s. 145.

¹¹⁶ Franz Kafka, *a.g.e.*, s. 103.

¹¹⁷ Franz Kafka, *a.g.e.*, s. 120.

¹¹⁸ Franz Kafka, *Şato*, a.g.e., s. 79.

¹¹⁹ Franz Kafka, *Hikâyeler*, a.g.e., s. 129.

¹²⁰ Franz Kafka, *a.g.e.*, s. 130.

Hukuk sistemi bünyesinde bulunan bütün örgütlenme biçimleriyle bireyin üstünde ve bireye karşı bir güç olarak çalışır. Hukuk ve yasa bireyin üstünde bir güç mekanizması olarak, bireyin yalnızlaşmasına ve yabancılaşmasına neden olmaktadır.

Franz Kafka'da hukuk düzeni ve bu düzenin işlerliğini sağlayan yasalar birey üzerinde bir baskı unsuru olarak bireylerin yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Yasa soylulara hizmet etmesi nedeniyle halka yabancıdır; anlamdan yoksun oluşu ve hükmettiği cezalar ile infaz süreçlerinin korkunçluğu nedeniyle de bireyleri kendi kendilerine yabancılaştırır. Dava ve Cezalılar kolonisinin gösterdiği üzere *Kafka kendisinden önce –ve muhtemelen sonra – kimsenin yapmadığı bir şeyi, modern devletin hukuk makinesinin işleyişini kurbanlarının bakış açısıyla ortaya koymayı başardı.*¹²¹

Buraya kadar aile ilişkilerinin, iş hayatının, devletin bürokrasi ve hukuk yoluyla bireylerin yaşamında yarattığı olumsuz etkinin Franz Kafka'nın eserlerindeki yansımasını gördük. Bireyin karşılaştığı bütün bu olumsuzluklar bireyleri kendilerine yabancılaştırmakta, devamında bu bireyler dünyaya yabancılaşmaktadır.

¹²¹ Michael Löwy, **Franz Kafka –Boyun Eğmeyen Hayalperest-**, a.g.e., s. 71.

2.3. YABANCILAŞMA BİÇİMLERİ

2.3.1. Kendine Yabancılaşma

Franz Kafka'nın eserlerinde zamanının aile ilişkilerinin, iş yaşamının, devlet yapısının ve hukuk düzeninin birey üzerinde yarattığı olumsuz etkileri inceledik. Birey üzerinde oluşan bu etkiler bireylerin kendilerine ve dünyaya yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Kendine yabancılaşma, insanın kendi kendisiyle kurduğu ilişkinin bozulmasıyla başlar. Kendine yabancılaşma 'ben'in kendini 'ben olmayan' zannettiği durumda ortaya çıkar. 'Ben' olmak kendinde olmanın bilincinde olmaktır. Bilincin gereksinimlerinin eksik karşılanması durumunda 'ben' kendine yabancılaşmayı yaşar. Kendine yabancılaşan 'ben' her türlü kimliği reddeder.

Franz Kafka'nın eserlerinde kahramanlar kendilerini tanımlayacak isimlerden yoksundurlar. Kişinin öznenliğini belirleyecek en önemli unsur ismi olmasıdır. Kişinin isminin olmadığı ya da yaptığı iş çerçevesiyle belirlendiği bir toplumsal yapıda bireyler kendine yabancılaşmıştır. Çünkü bireyselliği belirleyen öznenliğin yerini nesnellik almıştır. 'Kafka, insanın bu tür kendine yabancılaşmasını kahramanlarının adlarından bile kaçmalarıyla da dile getirmiştir. Amerika romanında kahramanın adı henüz Karl Rossmann'dır. Dava'da yalnızca Josef K.'dır. Şato'da ise K.'dan başka, yani anonim kişiden, kimseden ve herkesten başka bir şey kalmamıştır.'¹²²

*Cezalılar Kolonis'i*nde ise anlatıcının da, olayın diğer kahramanlarının da eserde adı geçmez. Eserin içinde herkes toplumsal kurumların onlara biçtiği rollerin isimlendirmesiyle adlandırılır. Eserde karşımıza çıkan herkes toplumsal nesnelleşmenin örnekleridir. Eserin bir diğer önemi makineleşmeyle, makinenin esiri olan bireyi anlatmasıdır. Eserde subay makineyi anlatırken, her parçasının içinde kendi benliğini bulur. Makine olmadan bir hayat düşünemez. Eserde makinenin her ayrıntısıyla anlatılması modern bireyin makineleşmiş dünyanın çarkları arasında yok oluşunu

¹²² Ernst Fischer, **Franz Kafka**, a.g.e., s. 55.

simgeler: “Kafka bizim içinde bulunduğumuz durumu anlatmak yerine, o karmaşık makineyi saf haliyle anlatmaya çalışıyor. Yani, böylelikle bizim içinde bulunduğumuz durumu herkesten daha berrak bir şekilde anlatabiliyor. Durumu anlatmaktansa mekanizmanın ayrıntılarına girerek...”¹²³

Kendine yabancılaşan insan yalnızlığı içinde tek başına mücadeleye girer. Dava’da Josef K. mahkemeye karşı tek başına mücadele eder, Şato’da K. yabancı olduğu bir köyde, kendine yabancı olan bir Şato’ya ulaşma çabası içindedir. Kendine yabancılığı bir yana içinde bulunulan toplumsal yaşamında yabancılığı Kafka’nın kahramanlarının mücadelesinin sonuçsuz kalmasına neden olmaktadır.

Aile yaşamının bireyin içine düştüğü yabancılaşmaya olumsuz etki ettiğini söylemiştik. Dönüşüm’de kendine yabancılaşma eserin ilk cümlesiyle (bir sabah ansızın uyanan Gregor Samsa, kendini devcileyin bir böceğe dönmüş buldu) ortaya çıkar. Gregor’un dönüşümü eserin ilk cümlesinde başlamış görünse de, insanlığında tamamen uzaklaşması eserin ilerleyen bölümlerinde gerçekleşir. Eserin ilk bölümlerinde konuşma ve görme yetisi insanlar ile aynıdır. Eserin devamında konuşma ve görme yetisini kaybeder. Giderek böcek bedenine uygun hareket etmeye başlar. Böcek yapısına sağladığı her uyum, insanlığından bir parça daha uzaklaşmasına neden olmaktadır. En sonunda böcek bedenine hâkim olması ve insansal zevklerin ona yabancı gelmesiyle kendine yabancılaşmanın tamamen içine düşer. Burada kendine yabancılaşan Gregor, ailesi tarafından odaya kapatılarak topluma; kendi bedeninden uzaklaşmayla ve kendini böcek kimliğine adapte etmeyle dünyaya yabancılaşmıştır.

Franz Kafka’nın isimsiz kahramanlarının yabancılaşmışlığı, topluma başkaldırıyı da ifade eder. Toplumun onlara biçtiği rolleri ve toplumun çeşitli değerler yüklediği isimleri kabul etmezler. Toplumun onlara uygun gördüğü adlandırmayı kabul etmekle kalabalık içinde sıradanlığı yaşarlar. Bu sayede toplum bireyleri isteği doğrultusunda adlandırarak onları bir kalıba sokar.

¹²³ Haruki Murakami, **Sahilde Kafka**, çev. Hüseyin Can Erkin, İstanbul, Doğan Kitap, 2009, s. 80.

Bunu kabul etmeyen birey çaresizliğe düşse de başkaldırır. Kafka'nın kahramanlarının da isimsiz olması veya alfabenin bir harfiyle temsil edilmesi kendini toplum dışına itmenin göstergesidir. Eserlerde kahramanlar kendine yabancılaşmadan başlayarak, yabancılaşmanın geldiği son noktada dünyaya yabancılaşırlar.

2.3.2. Dünyaya Yabancılaşma

Franz Kafka'da kendine yabancılaşan birey, insanlığından tamamen koparak dünyaya yabancılaşmaktadır. Birey kendini saran bütün zincirlerin etkisiyle insan olmaktansa böcek olmayı yeğleyecek kadar kendine ve dünyaya yabancılaşır. Dönüşümde Gregor niçin bir böceğe dönüşür? Çünkü 'Gregor Samsa, dönüştüğü güne değin çeşitli kölelikler içerisinde yaşamış bir toplum tekidir; iş yerinde köledir; aile çevresinde köledir ve zincirleri içerisinde uslu oturduğu sürece de benimsenip sevilir.'¹²⁴ Sürüp giden düzene karşı çıkmadığı müddetçe yaşamı sorunsuz devam eder. Ancak birey bu dünyadaki anlamını sorgulamaya (dönüşmeye) başladıktan sonra sistem tarafından dışlanır. Kendi anlamını bulamayan yabancılaşmış birey sağlam insani ilişkiler kuramaz: *sessizlik içinde yaşamak için değil sessizlik içinde mahvolup gitmek istediğimden insanlardan kaçıp köşe bucak saklanıyorum.*¹²⁵

Dört bir yanda kuşatılan birey kendine ve dünyaya yabancılaşır. Dünyaya yabancılaşan birey teslim olur, haksızlığa karşı çıkacak gücü kalmaz ve içinde bulunduğu durumdan kendini kurtaracak çabayı da kendinde bulamaz. Birey yabancılaştığı bu dünyadan ve yabancılaşmanın kuşattığı dünyadan kendisini kurtarmayı başaramaz. Çaresizlik içinde debelenip durur.

Kafka *İmparatorun Haberi* adlı kısa hikâyesinde bireyin içinde bulunduğu durumdan kurtulmasının olanaksızlığını anlatmaktadır: "Ama işte nasıl boşuna çırpınıp durmakta, hâlâ sarayın en içteki odalarından güçlkle yol bulup geçmeye çalışmaktadır ve asla bu odaların üstesinden gelemeyecektir; gelse de bir şey kazanmış olmayacak, bu kez merdivenlerden inmeye çalışacaktır. Merdivenleri de inse yine bir şey elde edemeyecek, bu kez avlulardan geçmesi gerekecektir ve avlular bitecek, birinci sarayı içine alan ikinci bir saray çıkacaktır karşısına; ardından yine merdivenler, yine avlular ve bin yıllar boyu böylece sürüp gidecektir."¹²⁶ Birey içine düştüğü

¹²⁴ Franz Kafka, **Dönüşüm**, 13. baskı, çev. Ahmet Cemal, İstanbul, Can Yayınları, 2005, s. 86.

¹²⁵ Franz Kafka, **Günlükler**, a.g.e., s. 425.

¹²⁶ Franz Kafka, **Hikâyeler**, a.g.e., s. 94.

yabancılaşmadan ne yaparsa yapsın kurtulmaz: “*Sonunda en dış kapıdan kendini dışarı atabildi diyelim –ama dünyada, dünyada olmaz böyle bir şey – bir de bakacak ki, daha yeni duruyor karşısında başkent, dünyanın merkezi başkent; kimse bir yol bulup geçemez içinden...*”¹²⁷

Yabancılaşma içinden çıkılmaz bir hal alır. Birey kendini insanlara ve dünyaya da uzak tutsa; insanlığını belirleyen tüm yetilerini yitirse de sorunun varlığını ortadan kaldıramayacaktır: çünkü “*Her şeyi unutmak, pencereleri açmak. Odayı boşaltmak. Rüzgârlar bir yandan girip bir yandan çıkıyor. Görülen tek şey boşluk; köşe bucak arıyor, kendini bulamıyorsun.*” Kendini bulamayan birey için teslim olma bir umut teşkil etse de yaşanan umut, çöldeki serabın gerçekliğinin ötesine geçmeyecektir. İçinden çıkılmaz son baştan bellidir, bu son Dava romanında Josef K.’nın öldürülmeden önce söylediği son sözlerinde kendini açığa vurur: “*Bir köpek gibi! dedi. Sanki bunun utancının kendisinden sonra da yaşaması gerekiyordu.*”¹²⁸

¹²⁷ Franz Kafka, **a.g.e.**, s. 94.

¹²⁸ Franz Kafka, **Dava**, a.g.e., s. 224.

2.4. YABANCILAŞAN DÜNYA VE FRANZ KAFKA

Franz Kafka'nın yabancılaşmanın geldiği son noktayı öngörüsü ve bunun eserlerindeki anlatımı yeni bir teriminde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu terim *kafkaesk*'tir. 'Toplumsal orantısızlığı yaşayan, bu durumu kafkaesk olarak nitelendirir. Bu orantısızlık ya da kötü orantı, bırakılmışlıktan kaynaklanmaz, aksine gereğinden fazla örgütlenmekten kaynaklanır. Kimler adına örgütlenilmişse, bu örgütlenme gene aynı kişilerin zararına işler: işte bu durum kafkaesk'tir.'¹²⁹ Ayrıca kafkaesk durum bürokratik kurumların gündelik işleyişi içindeki gülünç saçmalıklardan idari iktidarın en ölümcül tezahürlerine dek varan bir deneyim yelpazesini tanımlamaktadır.¹³⁰

Kafka'nın eserlerinin başarısı bireyin bireysel ve toplumsal yaşamındaki orantısızlığın kafkaesk olarak nitelenmesini sağlamıştır. Bu anlamda Kafka eserleriyle yeni bir terimin oluşmasını ve bu terimin sosyal araştırmalarda yer edinmesine katkıda bulunmuştur. Eserlerinde modern insanın yabancılaşmışlığının anlatımı Kafka'nın yeni bir terimin kazanılmasına katkıda bulunmasını sağlamıştır.

Yabancılaşma probleminde Kafka, modern bireyin geldiği son noktada durmaktadır. Modern bireylerin geçirdiği değişime eserlerinin çoğunda rastlanmaktadır. Kafka'nın kahramanları bir anda içinde bulundukları hayata tamamen karşı bir durumla karşı karşıya kalırlar. Alışlageldikleri hayatın tersine bir anda yepyeni bir durumla karşılaşırırlar. Kafka devam eden hayatın karşısına, ona tamamen ters, yabancı bir dünya koyar. Birey bu yeni dünyada yabancılaşmayı en son haddine kadar yaşar. Kafka yabancılaşmayı bu yeni dünyalarda resmederek; yabancılaşmanın modern toplumdaki yapısını teşhis eder. Kahramanlarını alışmış hayatlarından kopararak yeni bir çevre, yeni bir düzen içerisinde yabancılaşmanın sınırlarına getirir. Sürekli olarak kahramanlarının karşısında onları yabancılaştıracak karşıt güçler bulunur. Bu karşıt güçler kimi zaman aile, kimi zaman iş, kimi zaman da

¹²⁹ Martin Walser, "Günümüz Gerçekliği ve Franz Kafka", çev. Tezer Özlü Kırıl, **Yazko Çeviri Kafka Özel Sayısı**, sayı 16-17, 1984, s. 198.

¹³⁰ Michael Löwy, **Franz Kafka –Boyun Eğmeyen Hayalperest-**, a.g.e., s. 122.

bürokrasi ve hukuk yoluyla tezahür ederler. Bireyler, aleyhine işleyen bu durumlara karşı kendilerini savunamayacak bir yaşantıya sürüklenirler. Bu noktada kendilerine ve kendilerini kaybettikleri dünyaya yabancılaşırlar.

Kafka'nın yabancılaşma noktasında en önemli başarısı, yabancılaşmanın bireysel hayatın karşılaştığı her yaşantıda ortaya çıkabileceğini ve bunun bireyleri kişiliklerinden ve dünyadan uzaklaştıracak kadar etki edeceğini göstermesidir. Kafka'nın yabancılaşma noktasında diğer bir önemi ve başarısı, eserlerinin gösterdiği üzere yabancılaşmanın sadece kapitalist bir sistemle sınırlı kalmayacağı, etkisini sosyalist sistemde de hissettireceğidir. Sistem içindeki bürokratik örgütlenme halka nesne gözüyle bakmaya devam ettikçe toplumun yapısının değişmesi yabancılaşmanın ortadan kalkmasını sağlamayacaktır. Sistemin bireyi doğrudan muhatap almaması *“bir ‘kişi’ değil bir ‘dava’ (olay) olması”*¹³¹ bürokratik örgütlenmenin ve yasanın bireylere ne kadar yabancı olduğunun göstergesidir. Yönetenler için halk evraka verilen sayının ötesine geçmedikçe, bireyin sistemle sağlıklı ilişki kurması düşünülemez. Sağlıklı bir ilişki kurulmadıkça yaşanan yabancılaşmanın aşılması olanaksızdır.

Modern dönemde aile ilişkilerinin maddi çıkar ilişkilerine döndüğü, iş hayatının içinden çıkılmaz boğucu çarklarını, iktidarı (gücü) elinde bulunduranların uyguladığı baskıyı Kafka'nın eserlerinde buluruz. Bunun yanı sıra Kafka adaletin kimsenin umurunda olmadığı, bürokratik ve hukuksal örgütlenmelerin kurbanlarının olduğu bir düzeni tasvir ederek; bu düzenin birey üzerindeki olumsuz etkisini göstermiştir. Kafka yabancılaşmanın geldiği son noktayı, modern dünya tiyatrosunu bütün perdeleriyle göz önüne sermiştir. Bu tiyatroda birey düştüğü çıkmazların içinde boğularak; tamamen vazgeçişe sürüklenir. Perdenin sonunda birey artık sonunu geldiğini anlar. Kafka modern bireyin yazgısını başından görmüştür.

¹³¹ Ernst Fisher, **Sanatın Gerekliliği**, a.g.e., s. 76.

SONUÇ

Yabancılaşma probleminin içeriğine ve sebebine ilişkin, kavramın tarihi boyunca birçok sav ileri sürülmüştür. Problemin tarihsel seyrinde karşımıza çıkan dinsel açıklamalar Tanrı'ya yabancılaşma düşüncesiyle teolojik açıklamalarda bulunmuşlardır. Problemin felsefi düşüncede ele alınması Plotinos düşüncesine kadar geri götürülse de, G.W.F. Hegel'le başladığı kabul edilmektedir. Hegel'le başlayan felsefi serüveni kavramın teolojik boyuttan bireysel boyutta ele alınmasını sağlamıştır. Hegel'in izinden giden düşünürler yabancılaşmanın birbirinden çok farklı alanlarda ortaya çıkabileceğini göstermişlerdir. Bu noktada karşımıza çıkan Karl Marx 'yabancılaşmış emek' düşüncesiyle ele aldığı yabancılaşma probleminin ekonomik ve toplumsal boyutta ciddi bir problem olarak incelemesini sağlamıştır. Hegel ve Marx'ta yabancılaşma kaçınılmaz bir süreci ifade etse de; bu yabancılaşmadan kurtulmak olanaklıdır. Friedrich Nietzsche din, ahlâk ve felsefede çürümüşlükle yaşanan değersizleşmeyle ele aldığı yabancılaşma probleminin modern seyri açısından ayrı bir öneme sahiptir. Değerlerin yeniden değerlendirilmesi kapsamında insanın içine düştüğü durumu anlamlandırma çabası varoluşçu felsefenin de inceleme konuları arasındadır. Varoluşçu felsefe XX. yüzyıl insanının kendini yeniden bulmasını, kendi varlığının bilincine varmasını amaçlamaktadır. Bu yönüyle de varoluşçu düşünürler yabancılaşmanın temel bir insani problem olarak incelenmesinde ve modern bunalımın hapsettiği bireylerin yabancılaşmadan kurtulmalarında yol gösterici olmuşlardır.

Felsefi düşünce kapsamında parça parça karşımıza çıkan yabancılaşmış insan tipleri, bütün yönleriyle Franz Kafka ile karşımıza çıkmaktadır. Aile, iş, bürokrasi ve yasa ile insani olan her alanda çok boyutlu bir yabancılaşma Kafka'nın eserlerinin ana temasını oluşturur. Kendine yabancılaşan insan düşüncesi Kafka öncesi ve sonrası birçok düşünürde ele alınmış bir yabancılaşma biçimidir. Kafka'yı diğer düşünürlerden ayıran en önemli nokta bu yabancılaşmayı somut görünümüleriyle en iyi şekilde tasvir etmesidir. İnsanı yabancılaştıran her unsur Kafka'da tek tek belli bir olay örgüsünde

anlatılır. Franz Kafka sadece kendine yabancılaşma düşüncesi değil dünyaya yabancılaşan insan tiplerleriyle birçok düşünürden farklı bir yabancılaşma biçimini somut bir anlatımla ortaya koyar. Kafka bu yönüyle modern dönemin insanının içinde bulunduğu yabancılaşmayı en etkili biçimde gösteren düşünürdür.

Modern dönemle birlikte birey yabancılaşmanın birbirinden farklı görünüşleriyle karşılaşmaktadır. Çünkü yabancılaşma modern dönemle birlikte hemen her yeri kaplamıştır. Modern dünyada birey, yabancılaşmasına neden olacak bir sistem, bir mekanizmayla karşı karşıya kalır. Yabancılaşma problemi içinde yaşanılan zamana, mekâna ve toplumun yapısına göre birbirinden farklı şekillerde karşımıza çıkar. Yabancılaşma bilinç düzeyinde, ekonomik ilişkiler ve siyasal örgütlenmelerin sonucunda araştırma konusu yapılmıştır. Birbirinden farklı yabancılaşma biçimleri günümüzde zaman, mekân ve toplumsal yapı fark etmeksizin her yerde karşımıza çıkmaktadır. Günümüz teknolojisi tek tip bir dünyaya doğru yol alırken; insanı da tek tip, tek boyutlu bir varlık haline dönüştürmüştür.

Modern dönemle birlikte insan; anlam veremediği bilimsel ve teknolojik gelişmeler, iletişimin en aza indiği toplumsal yapı, kapitalist sistemin sömüren iş yaşamı ve sığınacak sağlam değerlerinin olmadığı bir yaşantıya sürüklenmiştir. Bu yaşantı modern dönemin getirdiği maddi ilişkiler nedeniyle de etkisini her alanda hissettirmeye başlamıştır. Manevi yönden tutunacak sağlam dalı kalmayan bireyler, para vb. maddi öğelere sığınmıştır. İnsanın aracı olması gerekirken amacı haline gelen bu maddi ilişkiler kişilik problemlerinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Maddi ilişkiler çerçevesinde paraya olan aşırı bağlılık bireylerin nesnelleşmelerine neden olmuştur. Nesnelleşen birey, öznelliğini dışlayarak rakamlarla ifade edilen nesnel bir içeriğe bürünür. Kendisini de pazarda satılacak mal olarak görür.

İş dünyasından aile ilişkilerine kadar bireyin tüm toplumsal ilişkileri kendisini pazarlayacağı bir pazara dönüşmüştür. Kişiliğinden kaybettiği oranda pazarda daha değerli hale gelir. Bunun yanı sıra modern kurumların

birey üzerinde oluşturduğu etkin kontrol ve gözetim mekanizmaları bireyleri mekanik bir hayatın içine hapsedmiştir. Özgürlüğü kısıtlanan birey oluşturulan toplumsal ve kurumsal baskı öğeleriyle yabancılaşmaya mahkûm edilmiştir. Kabalık içinde yalnız birey, yersiz-yurtsuzlaştırma zihniyeti ile modern kontrol ve gözetim mekanizmalarının denetiminde yabancılaşmaya itilmiştir. Modern toplumsal yaşam; bireyleri toplumsallıklarından sıyrarak, üst-toplumsal kontrol güçlerinin bireyler üzerinde baskı oluşturmalarına neden olmuştur.

Modern dünyanın dört bir yandan esir aldığı birey, bu kuşatılmışlığın içinde kendini nesne olarak algılamaktadır ve makine düzenine ayak uydurmaktadır. Makineleşme, teknolojiyle birleşerek insanın da kendisini makine olarak görmesine neden olmuştur. Bu nedenle modern dönemde her yerde nesne konumuna düşmüş, öznelliğini yitirmiş bireyler yığını karşımıza çıkmaktadır. Modern dönemde makineleşme ve teknolojik gelişmelerin yanında; devlet, bürokrasi ve hukuk düzeniyle bireylerin üzerinde onlardan bağımsız bir baskı gücü oluşturarak, bireylerin içinden çıkılmaz bir yabancılaşmaya girmelerine neden olmuştur. Bireylerin karşılaştığı her durumda ortaya çıkan bu yabancılaşma biçimlerinin geldiği son noktada dünyaya yabancılaşmayla birey tamamen bir vazgeçişe sürüklenmiştir. İnsanoğlu modern döneme gelene kadar kendini hiç bu kadar çaresiz hissetmemiştir. Kendinden kuşku duyacak, kendini dışlayacak kadar yabancılaşmanın içine düşmüştür.

Franz Kafka eserlerinde modern insanın alinyazısını, kahramanlarını eselerinin hemen başından anlam veremedikleri bir durumla karşı karşıya bırakarak ortaya koyar. *Dönüşüm*, *Dava* ve *Şato*'da olay ilk cümle ile başlar. Karşılaşılan durumun öncesi hakkında bilgi verilmez. Eserlerinin ilk cümlesiyle yabancılaşmışlık hissettirilir. Bu yabancılaşma, modern insanın karşılaştığı durumlara karşı anlam veremeyip yabancılaşmasını örnek gösterir. Modern dönemde artan kitle iletişim araçlarına rağmen, insanlar arası iletişim giderek zayıflamaktadır. Franz Kafka'nın kahramanlarının iletişimsizliği de bunun bir göstergesidir.

Günümüz toplumlarında birçok insan ya kendini tamamen toplumdan soyutlayan bir yaşam tercih ediyor ya da kuralları katı kurumlara çizilen bir toplumsal düzende 'sürü'ye katılıyor. *Sürü*yle hareket eden birey kurumların çizdiği çerçevede bir yaşama sürükleniyor. Bu yaşam önüne hazır geleni tüketme, sunulan yaşam doğrultusunda sorgulamadan yaşama ve sürekli tüketim halinde bulunmayı gerektirir. Sürekli tüketen bu bireyler yığını tüketecekleri bir şey kalmadığında kendilerini tüketmeye başlayacaklardır. Kendilerini tükettiklerinde 'ben'liğini yitirmiş bu yığınlar sunulan hazır yaşam standartlarında mekanik bir hayat süreceklerdir. Bu hayat insanları tepkisiz, değerlerini kaybetmiş, tek eylemi tüketmek olan birer yığına dönüştürecektir. Bu dönüşümle insan kendi ürünü olan teknolojinin ve kurumların karşısında teslim olacak ve içinden çıkılmaz bir yabancılaşmanın girdabına sürüklenecektir.

Franz Kafka yabancılaşma probleminin içinden çıkılmaz bir hal aldığı günümüzde, yabancılaşmanın bu boyutunu eserlerinde göstermesiyle büyük bir öngörde bulunmuştur. Bu noktada biz onun öngörüsünden faydalanmak amacıyla çalışmamızı onun eserlerinde yabancılaşma probleminin izini sürerek gerçekleştirdik. Kafka aile, iş, bürokrasi ve hukuk sisteminin bireye olan olumsuz etkisini anlatmasıyla modern yabancılaşmanın aldığı boyutu bize göstermiştir.

Kendine yabancılaşma düşüncesi yabancılaşma probleminin felsefi seyri boyunca düşünürlerin üzerinde durduğu bir yabancılaşma biçimidir. Fakat yabancılaşmanın geldiği son noktada yani dünyaya yabancılaşmada karşımıza Franz Kafka çıkmaktadır. Çünkü Franz Kafka insanın içine düştüğü yabancılaşmayı betimlemiş ama nasıl kurtulacağı noktasında bir şey söylememiştir. Bu da Kafka'ya göre yabancılaşmanın yaşam boyu devam edeceğinin bir göstergesidir. Bu devam ediş bireysel olandan toplumsal olana doğru ilerlerken en sonunda insanı yaşamdan vazgeçişe (dünyaya yabancılaşmaya) sürükleyecektir.

Franz Kafka'nın yabancılaşma probleminin eserlerinde yer almasında kendi yaşamından izler bulunmaktadır. Babasıyla olan ilişkisinden, toplumsal ilişkilerine kadar birçok yerde kendinde hissettiği yabancılığı dile getirmiştir. Hissettiği bu yabancılaşmanın eserlerindeki anlatımı modern insanın yabancılaşmasını en iyi şekilde gösterir. Franz Kafka yabancılaşma probleminin modern dönemde geldiği son sınıra kadar bizi getirir. Kafka'nın bizi getirdiği noktaya girip girmemek bizim elimizdedir. Çünkü: Kafka'nın dünyası anlatılmaz bir evrendir, insan burada hiçbir şey çıkmayacağını bile bile banyoda balık avlamak gibi işkenceli bir lükse sapar.

Sonuç olarak Franz Kafka felsefi bir eser vermemiş olmasına rağmen modern felsefenin önemli problemlerinden olan yabancılaşma probleminin eserlerinde ele alınışı ve problemin günümüz dünyasında nerelerde karşımıza çıkabileceğini göstermesiyle günümüz felsefesine büyük bir katkı sağlamıştır. Yabancılaşmanın ailevi, bürokratik, hukuksal ve ekonomik yaşamda ortaya çıkışını ve etkisini açıklama konusunda Kafka'dan yardım alabileceğimiz kesindir. Franz Kafka eserlerinin arka planında hep felsefi bir takım unsurları hikâyeleştirerek; eserleriyle felsefe-edebiyat ilişkisini en iyi şekilde yansıtan, bu yönüyle de edebiyatçı-düşünür olarak anmamız gereken bir yazardır.

KAYNAKÇA

A. FRANZ KAFKA’NIN KENDİ ESERLERİ

KAFKA, Franz, **Aforizmalar**, çev. Osman Çakmakçı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

KAFKA, Franz, **Babama Mektup**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 4. Baskı, 2009.

KAFKA, Franz, **Bir Savaşın Tasviri**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 8. Baskı, 2009.

KAFKA, Franz, **Bütün Öyküler**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul Cem Yayınevi, 2009.

KAFKA, Franz, **Dava**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 12. Baskı, 2008.

KAFKA, Franz, **Değişim**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 12. Baskı, 2009.

KAFKA, Franz, **Dönüşüm**, çev. Ahmet Cemal, İstanbul, Can Yayınları, 13. Baskı, 2005.

KAFKA, Franz, **Günlükler**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2003.

KAFKA, Franz, **Hikâyeler**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 8. Baskı, 2005.

KAFKA, Franz, **Kayıp (Amerika)**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 5. Baskı, 2008.

KAFKA, Franz, **Milena’ya Mektuplar**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2005.

KAFKA, Franz, **Şato**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 9. Baskı, 2009.

KAFKA, Franz, **Taşrada Düğün Hazırlıkları**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 6. Baskı, 2005.

B. DİĞER ESERLER

BAYKAN, Fehmi, **Nietzsche’nin Felsefesi**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2000.

BROD, Max, **Kafka’da İnanç ve Umutsuzluk**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2. Baskı, 2000.

CALLİNİCOS, Alex, **Marx’ın Devrimci Fikirleri**, çev. Atilla Tuygan, İstanbul, Antikapitalist Yayınlar, 2009.

CAMUS, Albert, **Sisifos Söyleni**, 12. basım, çev. Tahsin Yücel, İstanbul, Can Yayınları, 2008.

CAMUS, Albert, **Yabancı**, 20. basım, çev. Vedat Günyol, İstanbul, Can Yayınları, 2006.

CEVİZCİ, Ahmet, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 5. Baskı, 2000.

COPLESTON, Frederick, **Nihilizm ve Materyalizm**, çev. Deniz Canefe, İstanbul, İdea Yayınevi, 1996.

DOK, Birol, **Nietzsche'nin Nihilizmin**, Ankara, İskenderiye Kitaplığı, 3. Baskı, 2008.

ERTOY, Muhammet, **Yabancılaşma Kader Mi? Tercih Mi?**, Ankara, Lotus Yayınevi, 2007.

FİSCHER, Ernst, **Franz Kafka**, çev. Ahmet Cemal, İstanbul, Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları, 1985.

FİSCHER, Ernst, **Sanatın Gerekliliği**, çev. Cevat Çapan, Ankara, Verso Yayınları, 6. Baskı, 1990.

FROMM, Erich, **Marx'ın İnsan Anlayışı**, çev. Kaan H. Ökten, İstanbul, Arıtan Yayınevi, 1995.

FROMM, Erich, **Sağlıklı Toplum**, çev. Yurdanur Salman, Zeynep Tanrısever, İstanbul, Payel Yayınevi, 4. Baskı, 2006.

GARAUDY, Roger, **Jean Paul Sartre ve Marxisme**, çev. Selahattin Hilav, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1962.

GARAUDY, Roger, **Kafka**, çev. Mehmet Sert, İstanbul, Yirmidört Yayınevi, 2. Baskı, 2007.

GARAUDY, Roger, **Picasso, Saint -John Perse, Kafka**, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul, Payel Yayınevi, 3. Baskı, 1991.

HİLAV, Selahattin, **Felsefe El Kitabı**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, 2010.

HİLAV, Selahattin, **Felsefe Yazıları**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, 2008.

HYPOLİTE, Jean, **Marx ve Hegel Üzerine Çalışmalar**, çev. Doğan Barış Kılınc, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2010.

İYİ, Sevgi, **Martin Heidegger'de İnsan Sorunu**, Bursa, Asa Kitabevi, 2003.

JANOUGH, Gustav, **Kafka ile Söyleşiler**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 3. Baskı, 2008.

KIZILTAN, Güven Savaş, **Çağımızda Yabancılaşma Sorunu**, İstanbul, Metis Yayınları, 1986.

KURAN-I KERİM MEÂLİ, Hz. Halil Altuntaş, Muzaffer Tekin, , 6. Baskı, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

KOJEVE, Alexandre, **Hegel Felsefesine Giriş**, çev. Selahattin Hilav, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, 2004.

LUCAKS, Georg, **Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı**, çev. Cevat Çapan, İstanbul, Payel Yayınevi, 5. Baskı, 2000.

LÖWY, Michael, **Franz Kafka -Boyun Eğmeyen Hayalperest-**, çev. Işık Ergüden, İstanbul, Versus Kitap, 2008.

MANDEL, Ernest, NOVACK, George, **Marksist Yabancılaşma Kuramı**, çev. Olcay Göçmen, İstanbul, Yücel Yayınları, 1975.

MARX, Karl, **1844 El Yazmaları**, çev. Murat Belge, İstanbul, Birikim Yayınları, 4. Baskı, 2008.

MARX, Karl, **Yabancılaşma**, Derleyen. Barışta Erdost, Ankara, Sol Yayınları, 2007.

MEGİLL, Allan, **Aşırılığın Peygamberleri**, çev. Tuncay Birkan, Ankara, Ayraç Kitapevi, 2. Baskı, 2008.

MURAKAMİ, Haruki, **Sahilde Kafka**, çev. Hüseyin Can Erkin, İstanbul, Doğan Kitap, 2009.

ÖZBUDUN, Sibel, DEMİRER, Temel, MARKUS, George, **Yabancılaşma Ve...**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2008.

ÖZTÜRK, Mehmet, **Franz Kafka ve Sinema**, İstanbul, Don Kişot Güncel Yayınlar, 2007.

PAPPENHEİM, Fritz, **Modern İnsanın Yabancılaşması**, çev. Salih Ak, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2002.

ROBERTSON, Ritchie, **Kafka**, çev. Elif Böke, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2007.

SİLİER, Yıldız, **Oburluk Çağı**, İstanbul, Yordam Kitap, 2010.

TEBER, Serol, **İnsanın Hiçleşme Serüvenine Giriş**, İstanbul, Papirüs Yayınevi, 2001.

TOLAN, Barlas, **Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1980.

TUĞCU, Tuncar, **Yabancılaşma Problemi**, Ankara, Alesta Yayınevi, 2002.

VOGL, Joseph, **Tereddüt Üzerine**, çev. Çağlar Tanyeri, İstanbul, Metis Yayınları, 2011.

WAGENBACH, Klaus, **Franz Kafka'nın Yaşamöyküsü**, çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 2. Baskı, 2008.

WEST, David, **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş**, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2. Baskı, 2005.

YAVUZ, Hilmi, **Felsefe Yazıları**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.

C. MAKALELER

BENJAMIN, Walter, "Franz Kafka –Ölümünün Onuncu Yıldönümü İçin, çev. Dürri Tunç, **Cogito**, sayı 52, 2009, s. 113-138.

CARROUGES, Michel, "Kafka ve Yapıtları", çev. Tahsin Yücel, **Cep Dergisi**, sayı 1, 1966, s. 54-62.

ÇOŞAR, Metin, "Decadence", **Felsefe Ansiklopedisi**, IV. Cilt, Ed. Ahmet Cevizci, Ankara, Ebabil Yayıncılık, 2006, s. 48-51.

ECEVİT, Yıldız, "Edebiyatta Yabancılaşma ve Yabancılaştırma", **Virgöl**, sayı 14, 1998, s. 45-47.

EMRİCH, Wilhelm, "Allegori ve Simgenin Ötesinde", **Yeni Dergi -Franz Kafka Özel Sayısı-**, sayı 11, 1965, s. 115-129.

KİRAZ, Sibel, "Yabancılaşma Sorunu ve Hegel", İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2011.

LEWİS, John, "Yabancılaşma", **Felsefe Dergisi**, çev. Yakup Şahan, sayı 87/3, 1987, s. 59-77.

ÖKTEM, Ülker, "Felsefe-Edebiyat Etkileşimi: Felsefi Roman", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, cilt 50, sayı 1, 2010, s. 1-17.

ÖZTÜRK, Ahmet, "Yaşama Açlığı Şampiyonu", **Yazko Çeviri Kafka Özel Sayısı**, sayı 16-17, 1984, 60-68.

ROUSSEAUX, Andre, "Kafka'nın Bir Romanı Üzerine", çev. Gül Çetinor, **Yazko Çeviri Kafka Özel Sayısı**, sayı 16-17, 1984, s. 111-115.

WALSER, Martin, "Günümüz Gerçekliği ve Kafka", çev. Tezer Özlü Kırıl, **Yazko Çeviri Kafka Özel Sayısı**, sayı 16-17, 1984, s. 198-199.

ÖZET

ÇİÇEK, Nuri. Franz Kafka'da Yabancılaşma Problemi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Araştırmanın amacı yabancılaşma problemini Franz Kafka'nın eserlerine bağlı olarak tahlil etmektir. Günümüz insanının yaşadığı en önemli sorunlardan biri olan yabancılaşma, hayatın her alanında karşımıza çıkmaktadır. İnsan ilişkilerinin somut anlatımı en iyi şekilde edebi eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple Franz Kafka'nın tüm eserleri incelenmiş ve yabancılaşma problemine ilişkin literatür taraması yapılarak kaynaklar analiz edilmiştir.

Franz Kafka'nın yabancılaşma problemine ilişkin yerini belirlemek amacıyla yabancılaşma probleminin felsefi seyri araştırmanın birinci bölümünü oluşturmaktadır. Araştırmanın ikinci bölümünde Franz Kafka'nın yabancılaşma problemine ilişkin görüşleri irdelenmiş ve yabancılaşmanın ortaya çıktığı tüm alanlara tek tek değinilmiştir. Bu noktada Franz Kafka'yı diğer düşünürlerden ayıran yönlerine de yer verilmiştir.

Araştırmanın sonuç kısmında Franz Kafka'nın yabancılaşma problemindeki etkisine değinilmiş ve Kafka'nın bu problem noktasında önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler

1. Felsefe
2. Edebiyat
3. Felsefe – Edebiyat ilişkisi
4. Yabancılaşma
5. Franz Kafka

ABSTRACT

CICEK, Nuri. The Problem of Alienation in The Works of Franz KAFKA, Master's Degree Thesis, Ankara, 2012.

The objective of this research is to analyse the problem of alienation through the Works of Franz Kafka. Alienation which means one of the most important issues of an individual in the modern World could be observed in every aspect of life. The description of human relations has been properly narrated in literal works. So the complete Works of Franz Kafka have been examined, and the sources on the problem of alienation have been analysed by making literature review.

In order to point the place of Franz Kafka in alienation, the philosophical process of alienation constitutes the first part of this research. In the second part, Kafka's own thoughts on this very issue have been addressed and every field where alienation emerges has been mentioned individually. At this point, his own peculiarities, which differentiates Franz Kafka from other philosophers have been included as well.

In the conclusion part, Franz Kafka's effect on alienation problem have been referred to and his significance on this problem has been stressed.

Keywords

- 1. Philosophy**
- 2. Literature**
- 3. The relation between Philosophy and Literature**
- 4. Alienation**
- 5. Franz Kafka**

